

PÁL APOSTOL

RÓMAI LEVELE 9—11 RÉSZÉNEK ÉRTELMEZÉSE

D. D. SIMAI ERDŐS JÓZSEF
EMERITUS PROFESSOR

A DEBRECENI COLLEGIUM 400 ÉVES JUBILEUMA EMLÉKÉRE

1538—1938

DEBRECEN

1938

D. Soltész Elemér tábori püspök
Kedves tanítványomnak
szeretettel D. Erdős József.

A DEBRECENI COLLEGIUM 400 ÉVES JUBILEUMA EMLÉKÉRE
1538—1938

Pál apostol római levele 9—11 részének értelmezése

Írta D. D. SIMAI ERDŐS JÓZSEF emeritus professor

Alapszöveg

9. 1. Igazságot mondok Krisztusban, nem hazudom; a lelkiismeretem velem együtt tesz bizonyosságot a Szentlélek által, 2. hogy nagy az én szomorúságom és szüntelen való az én szívem fájdalma. 3. Mert óhajtanám, hogy enmagam atok legyek (e l s z a k a s z t v a) a Krisztustól, az én atyámfiaiert, test szerint való rokonaimért, 4. akik izraeliták, akiké a fiúváfogadtatás és a dicsőség és a szövetségek és a törvényadás és az istentisztelet és az ígéret, 5. akiké az atyák és akik közül való test szerint a Krisztus, aki mindenek felett áldandó Isten örökhé. Amen.

6. Nem olyasmít (m o n d o k) pedig, hogy meghiúsult az Isten beszéde. Mert nem mindannyian izraeliták azok, akik Izraelből valók, 7. sem nem mindannyian gyermekek azért, mivel Ábrahám magva, hanem „Izsákban fog neked mag nevezetni“; 8. azaz, nem a test gyermekei az Isten gyermekei, hanem az ígélet gyermekei tekintetnek magnak. 9. Mert ígélet szava ez: Ebben az időtájban majd eljövök és Sárának fia lesz. 10. Nemcsak pedig, hanem Rebeka is, aki egytől fogant méhében, Izsáktól, a mi atyánktól; 11. mert amikor (a g y e r m e k e i) még meg sem születtek és semmi jót vagy rosszat nem cselekedtek, hogy az Istennek kiválasztás szerint való végzése megmaradjon — nem cselekedetekből, hanem az elhívótól —; 12. megmondattott neki, hogy a nagyobbik fog szolgálni a kisebbiknek; 13. amint meg van írva: Jákóbot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöttem.

14. Mit mondunk tehát? Nem igazságtalanság-é ez az Istennel? Távól legyen! 15. Mert Mózesnek ezt mondja: Könyörülök azon, akin könyörülök és irgalmazok annak, akinek irgalmazok. 16. Annakokáért tehát nem azé, aki akar, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené. 17. Mert azt mondja az írás Faraónak, hogy: Éppen azért állítottalak oda téged, hogy megmutassam benned az én hatalmat és hogy hirdettség az én nevem az egész földön. 18. Annakokáért, akin akar, könyörül, akit pedig akar, azt megkeményíti. 19. Mármost azt mondd nekem: Mit dorgál még? Az Ő akarátának kicsoda áll ellene? 20. Óh ember, hát ugyan ki vagy te, aki versengsz az Istennel? Mondja-é a készítőnek a készítőnek: Miért csinált engem így?; 21. Vajjon nincs-é hatalma a fazekasnak az agyagon, hogy ugyanabból a gyuradékból néhely edényt ékességre, mást pedig éktelenségre csináljon? 22. Ha pedig az Isten, az Ő haragját megmutatni és hatalmát megismertetni akarván: sok béketűréssel hordozta a haragnak kár-

hozatra készenlevő edényeit, 23. és hogy megismertesse az Ő dicsőségének gazdagságait az irgalom edényein, amelyeket eleve elkészített a dicsőségre; 24. amilyenekül műiket is elhívott nemcsak a zsidók, hanem a pogányok közül is (—s z ó t h a t s z - é s e z e l l e n ? —) 25. Amint Hóseásnál is mondja: Hívni fogom a nemzépemet népemnek és a nemszeretettet szeretettnek; 26. és lésszen, hogy azon a helyen, ahol ez mondatolt nekik: Ti nem vagytok az én népem, ott az élő Isten fiainak fognak hivatni. 27. Ésaiás pedig ezt kiáltja Izraelről: Hogyha Izrael fiainak a száma annyi volna is, mint a tenger fűvénye, a maradék fog megtartatni. 28. Mert mondását bevégezve és gyorsítva fog cselekedni az Úr a földön. 29. És amiképen előre megmondotta Ésaiás: Hogyha a seregeknek Úra nem hagyott volna nekünk magot, olyanok lettünk volna, mint Sodoma és hasonlatosak lettünk volna Gómmórához.

30. Mit mondunk tehát? Azt, hogy pogányok, akik nem törekedtek igazságra, igazságot nyertek, mégpedig a hitből való igazságot; 31. Izrael ellenben igazság törvényére törekedvén, az igazság törvényére nem jutott el. 32. Miért? Azért, mert nem hitből (k e r e s t e), hanem úgy, mintha az a törvény cselekedeteiből volna. Beleütköztek a megütközés kövébe; 33. amint meg van írva: Íme megütközés kövét és megbotránkozás szikláját teszék le Sionon, és aki hisz benne, az nem fog megszégyenülni.

Szövegkapcsolat

Pál apostol római levele 9—11 részének szövegkapcsolatáról a tübingeni irányzat hívei Baur nyomán úgy vélekedtek, hogy mivel szerintük a római gyülekezet tagjai túlnyomó többségben zsidókból lett keresztyének voltak, akik nem szívesen nézték azt, hogy a zsidóság egyetemes idvezülésének befejezése előtt a pogányok túlnyomó többségben bejussanak a kegyelem országába: ennek láttára tehát az apostol elszánta magát arra, hogy részletes és alapos bevezetés előrebocsátása kapcsán elvileg és gyökeresen megcáfolja a zsidós szűkkeblűséget és végképpen meghiusultaknak igazolja a zsidók előjogait és igényeit. Evégből ebben a 9—11 részben azt igyekezett volna megállapítani, hogy Izrael népe nemcsak hogy nem igényelheti magának az idvezülés szempontjából az elsőbbségi jogot, mivel a törvény cselekedeteinek teljesítése révén elnyerni remélt megigazulás helyére a hitből való megigazulás lépett érvénybe, sőt csakis majd a pogányok megtérése folytán juthatnak el az evangéliommal szemben ellenséges magatartást tanúsító zsidók az idvességre; mégpedig akkor sem a törvény útján, hanem hit által.

Ezt a tübingeni elgondolást nem tartom igazoltnak azért, mert szerintem a római gyülekezet nem zsidós, hanem pogány keresztyén jellegű alakulat volt; továbbá azért sem, mert arról a képzelt körülményről, hogy a Pál korabeli római hívők a pogányok megtérését az egyetemes zsidóság megtérése után gondolták volna megtörténhetőnek, sem az újszövetségi kánoni iratokban, sem az egyházi atyák műveiben nem található semmiféle följegyzés; ezenkívül példátlan és szokatlan eljárás volt volna a Pál részéről, hogy előljáró beszéd gyanánt bevezetésül nyolc hosszú fejezetre terjedő tanbeli fejtegetéseket írjon és azután a levele főgondolatának három fejezetben való elemezését, öt terjedelmes fejezetben részletezett olyan erkölcsi intelmekkel toldja meg, amiknek a tübingeni irányzat által képzelt főtétellel vajmi laza kapcsolatuk van.

Mások pedig (így Mangold, Beyschlag, Godet, Meyer) úgy gondolták, hogy ezt a három fejezetet Pál theodiké gyanánt írta, csakhogy természete-

sen nem vallásbölcseletileg és nem minden vonatkozásban, hanem közvetlenebbül Izrael népének sorsára való tekintetből és apostoli hivatásának tudatában igyekezett volna igazolni azt, hogy a zsidók egy részének az idvességből való kizáratása nem igazságtalan tény és nem ellenkezik az Isten világkormányzási bölcsességével, sőt inkább maguk a zsidók az okai az ő elvettetésüknek, mivel a törvényszerű megigazulásra törekvő félszeg buzgólkodásukban a hitből való megigazulást megvetették, a hirdetett és hallott evangéliomnak hitetlenül ellenezseregültek, amely engedetlen, konok magatartásuk menthetetlen. Ám ezt a bűnös viselkedést az Isten a pogányok üdvére használta fel alkalmul, akiknek megtérése után a hívó Izrael szintén eljut az üdv országába.

Erre a hipotézisre csakis annyit jegyzünk meg, hogy a levél szövegében nem található megfelelő támpont arra nézve, hogy Pál apostol az Isten világkormányzása igazságos voltának ilyen tartalmú bizonyítgatására és védelmezésére indíttatva volt volna; még kevésbé mutatkozott igazoltnak az a feltevés, mintha ő a missziói működésének megokolását szükségesnek tartotta volna a zsidó keresztyén előítéletekkel szemben. Ilyenféle emberi igazolgatás és védelem merőben ellenkeznék a Mindenhatonak szentségével és bölcsességével, de maga Pál apostol sem szorult rá ilyes önvédekezésre. Hiszen már előbb (6, 17-ben) megírta, hogy a római hívők szívből, örömmel engedelmeskedtek az általa hirdetett törvénymentes tanalaktatnak, amelynek magva és gyümölcse a hit által való megigazulás; továbbá minden zsidóból lett keresztyén jól tudta, hogy a törvény semmit sem ér, ha meg nem tartjuk azt (2. r.). Ebből tehát külön igazolás nélkül is önként következett, hogy a hitetlen Izrael a saját bűne miatt veszttette el a Krisztus váltságahalála következtében, hitből elnyerhető idvességet (9, 30—10, 21). Barth Károly ismert Römerbriefjében (1926) e három fejezet főbb tételeit ilyen jellemző taglalási jelzésekben foglalta össze: 9. Kapitel: *Die Not der Kirche*. 9, 1—5 Solidarität; 9, 6—13 Der Gott Jakobs; 9, 14—29 Der Gott Esaus; 10. Kapitel: *Die Schuld der Kirche*. 9, 30—10, 3 Die Krisis der Erkenntnis; 10, 4—21 Das Licht in der Finsternis. 11. Kapitel: *Die Hoffnung der Kirche*. 11, 1—10 Die Einheit Gottes; 11, 11—24 Ein Wort an die draussen; 11, 25—36 Das Ziel.

Ezeknek és más hasonló kritikai és exegetai gondolatoknak mérlegetése után úgy vélekedem, hogy a római levél 9—11 része szervesen hozzátartozik az előző nyolc részben foglalt tartalomhoz és olybá tekinthető, mint az 1, 16. 17-ben kifejezett alapgondolat minden szempontból való megvilágításának és igazolásának elmaradhatatlan része. A levél alapgondolatának kimondásakor ugyanis hangsúlyozta az apostol, hogy az idvesség elnyerésének, azaz a megigazulásnak egyedüli feltétele és alapja a hit, mégpedig kivétel nélkül egyetemlegesen minden emberre nézve. Ám a zsidókat illetőleg már ott jelezte azt a történelmi jelentőségű előnyt, amelynek révén ők az idvességre eljutás tekintetében megelőzhetnek a pogányokat. A Ἰουδαίῳ πρῶτον kifejtését azonban idáig mellőzte, mégpedig azért, hogy a most következő 9—11 részben annál határozot-

tabban és meggyőző érveléssel igazolja, miszerint Izraelnek üdvre rendeltetése, e nép nagy többségének jelenlegi kizáratása mellett is, sőt egyenesen Izrael frigyszegésének közvetítésével meg fog valósulni, de természetesen nem a mózesi törvényben felsorolt és megkövetelt cselekedetek teljesítése folytán, hanem egyedül a Jézus Krisztusban való igaz hit által, mivel az örök üdv Isten ingyen kegyelmi ajándéka, amelyet csakis hívó engedelmisséggel lehet elnyerni és elfogadni. E tény igazolásának folyamán felmutatja tehát, hogy Izrael elvetése nincs ellentétben az Isten ígéretével (9, 6—29), sőt annak oka egyedül a zsidók hitetlen konok magatartásában rejlik (9, 30—10, 21). De az Isten irgalmassága és bölcsesége megmutatta azt az utat és lehetőséget, amely az Ő üdvígérete tökéletes megvalósulásához vezet (11. r.).

Gondolatmenet

A nyolcadik résznek győzedelmi himnusszal történt befejezése után az apostol amaz örömmézzel ellenkező fájdalom hangján emel szót, mint aki szívén hordja, szívügyének tekinti Izrael idvezülését. A pogánymisszió érdekében kifejtett ismeretes buzgólkodása ugyanis azt a látszatot keltette fel, mintha ő a saját fajtájának idvességre jutásával mit sem törődne. Noha levele olvasóiról nem tételezi fel, hogy őt ilyen súlyos váddal illethetnék és meggyanúsíthatnák, mindazáltal indíttatva érezi magát arra, hogy az eddigi tapasztalataiból okulva, elhárítson magától minden ilyen balvélekedést. Ezt a nyilatkozatát egyszersmind a gyülekezet túlnyomó többségét alkotó pogány-kereszttyén hívők is intésül tekinthették arra nézve, hogy a hitelenség miatt elvetett Izraellel szemben önhittekké, elbizakodottakká ne legyenek (11, 20. 21), hanem elhivatásukat Isten ingyen kegyelmének tekintsék.

Értelmezés

Az apostol őszintén óhajtja Izrael idvezülését (1—5. v.).

1. v. r. s. *Igazságot mondok Krisztusban*, azaz amit mondandó vagyok, annak valóságos, igaz tartalmáról tanuskodik az a lelki életközösség és létegség, amelyben én vagyok Krisztussal. Ez a belső lelki viszony kezességet nyújt afelől, hogy az én beszédem és írásom minden tekintetben igaz. A régibb exegeták közül némelyek (p. o. Reiche, Köllner) az *ἐν Χριστῷ* kifejezést esküforma gyanánt tekintették. Úgyde az *ἐν* praepositio csakis az *ὁμολογεῖν* igével kapcsolatban jelez esküvési vagy fogadalmi tényt, amit a görög nyelvjárás szerint itt *πρὸς Χριστῷ*-val fejezhetett volna ki az apostol. Ő azonban sohasem szokott esküdni Krisztusra.

Nem hazudom (1 Tim. 2, 7), az előbbi kijelentő mondatot megerősítő nyilatkozat. *A lelkiismeretem velem együtt tesz bizonyosságot*. Ez a kifejezés az apostol abbeli nyilatkozatának az indokolása, hogy igazságot mond és nem hazudik. Lelkiismeretére való hivatkozása azt bizonyítja, hogy amit mond, azt az öntudata nem hazudtolja meg, sőt helyesli, igaznak tartja,

megerősíti. *Szentlélekben*, minthogy ugyanis én hiszek a Szentlélekben, aki az én lelkemben él és munkálkodik, ennél fogva az én lelkiismeretem bizonyoságtétele mentes minden öncsalódástól, vagy félrevezetéstől, mert az a Szentlélekben, az Ő hatóereje által és az Ő irányításával történik. „*Spiritu sancto duce et moderatore*“ (Béza).

2. vers. Őszinte meggyőződésből eredő nyilatkozatának egyszerű vonással jelzett folytatásául, a *ετι* kötőszóval kapcsolt mondatban azt írja az apostol, „*hogy nagy az én szomorúságom és szüntelen való az én szívem fájdalma*“. Ennek a gyötrő érzésnek az okát itt elhallgatja; a levél olvasói azonban könnyen kitalálhatják azt annál inkább, mivel már a következő versbeli *γαρ*-ral kezdődő indokolásból nyilván megérthető az ő bánkódásának oka, ami voltaképpen nem más, mint a zsidók többségének a messiási idvességéből való kirekesztése. E szomorú tény tapasztalása az ő lelki életében rendkívüli nyugtalanságot idézett elő. Ennek jele a kedélyét állandó lehangoltságban tartó szomorkodása, ami meg-megújuló szívbeli fájdalommal fokozódik, úgyhogy ez a nagy búbánat és szakadatlan fájdalom nem hagy neki nyugtot.

3. vers. *Mert óhajtánám, hogy enmagam átok legyek*, (e l s z a k a s z t v a) *a Krisztustól, az én atyámfiáiért, test szerint való rokoniért*. Óhajtánám — *τηυχομηνη* —, hogy a szívem kívánsága az Izrael javára és üdvére beteljesüljön. Nem azt mondja, hogy azelőtt valamikor óhajtotta (optabam, scilicet aliquando, Itala, Vulgata, Pelagius, Luther), most azonban már nem óhajtja: hanem határozottan kívánja, vajha beteljesülne, amit óhajt, minden feltételes vagy korlátozó utógondolat nélkül. A *coniunctivus* helyett használt *imperfectum indicativi* mellől ezért maradt el *αν*, hogy t. i. valamelyes feltételezésre még ne is gondoljunk az apostol részéről.

Átok legyek. A hellénes *ανάθεμα*, költőknél *ἄνθεμα* és az attikai *ἀνάθημα* főnév alakjait ottan-ottan felváltva és zavarosan írták a kódex-másolók. Szóelemzésileg a jelentése τὸ ἀνατιθεμένον, azaz valamely helyre föltett, felrakott, vagy megőrzés végett félretett tárgy, különösen a templom, vagy valamelyik bálvány számára följánlott áldozati adomány, melyet az ókori pogányok a templom falaira, oszlopaire, általában feltűnő helyre aggattak fel, esetleg díszítmény gyanánt is, amely jelentéssel az *ἀνάθημα* szó az újszövetségi kánonban Luk. 21, 5-ben fordul elő. Az ószövetségi LXX-ban a hellénes alakú *ἀνάθεμα* a héber *ch é r e m* jelentéseit fejezi ki, mégpedig jelöli nemcsak az Istennek megváltás nélkül, eladhatatlanul felajánlott, odaszentelt bármilyen áldozatot, akár embert is, vagy növényi és állati adományt, illetve fogadalmi ajándékokat, amelyeket t. i. a közhasználattól elvonva, egészen az Úrnak kellett szentelni (3 Móz. 27, 28 k.), hanem, mivel *k ó d e s* és *ch é r e m*, *h i k d i s* és *h e c h e r i m* között mindig határozott megkülönböztetést tettek: jelentett általában minden olyan tiltott dolgot, zsákmányt, sőt várost és népet is (Jós. 6, 17; 7, 12), amelyet zsidónak birtokba venni, használni, vagy érinteni nem volt szabad, mivel ahhoz a mózesi törvény értelmében a pogány iszonyatosság fogadalma és az átok súlya tapadt,

miért is mindazt végképpen el kellett pusztítani (5 Móz. 7, 25 k.). (Valószínűleg e mózesi rendelkezés nyomán lett szokásossá a zsidóknál az átkozódás, a csapásokkal kapcsolatos fogadkozás, a hamis esküdözés (Mát. 26, 74. ACs 23, 14), továbbá, hogy emez vagy amaz így meg amúgy pusztuljon el, vagy hogy így meg úgy verje meg az Isten ezt vagy azt, ha meg nem cselekszi, amiről éppen folyik a versengés. A rabbi vélekedés szerint azonban az ilyes fogadalmak következményei alól ki is lehetett bújni a zsidónak, amikor esetenként felmentésben részesülhetett [SB 767]). A száműzetés után a *ch é r e m*, mint theokratiai büntetés, a vallási közösségből, illetve a gyülekezetből való kizárás tényét jelentette (Esdr. 10, 8). Erre a fegyelmi elbánásra, általában pedig a chérem értelmű anathemára gondolással az apostol az *ἀνάθεμα* névszót az *á t o k* jelentésében alkalmazta, tekintettel arra, hogy a hívők közösségéből kirekesztett és ennek folytán nyilvános megszégyenítésre, pusztulásra kárthatott ember valóságos *átok*, akit mindenki kerül, megvet, és aki már semmi jót sem remélhet. Pál azonban az elvont fogalmat jelentő anathemát a valóságban meglevő egy-egy személyről mondja, arra ruházta át, amikor például 1 Kor. 12, 3 szerint arról oktat ki bennünket, hogy aki Isten Lelke szerint szól, annak az ajakáról nem hangzik el ilyen krisztusellenes, különösen zsidó kifejezés: „átok Jézus“; azaz: a hívő keresztyén nem átkozza Jézust, nem kívánja, hogy az Isten pusztítsa el Őt, mivelhogy ez nyilvánvaló ellenmondás, háladatlan szitkozódás volna egy hívő ember részéről. Viszont 1 Kor. 16, 22 szerint, aki nem szereti az Úr Jézus Krisztust, legyen átok, vagyis az olyan embert sujtsa örök kárhozat. Ez már átokformula. Pál továbbá az általa hirdetett evangéliom egyedül igaz voltát Gal. 1, 8, 9. szerint azzal erősíti meg, hogy ha azon kívül bárki is más tudományt hirdet evangéliom gyanánt, az legyen *á t o k*, vagyis az Isten haragjának és az örök romlásnak essék prédául (v. ö. 3, 10, 13). Mostan pedig itt, Róm. 9, 3-ban, az *á t o k* teljes fogalmára és alkalmazására való szempontból így szól: „Óhajtanám, hogy enmagam átok legyek, el a Krisztustól, az én atyámfiáért, test szerint való rokonaimért“. Ezzel a mondattal az apostol, az Izrael idvezüléséért még az önfeláldozásra is elszánt lelkének azt a gondolatát fejezi ki, hogy ő őszintén odaadná mindeneit, az életét, az idvességét, sőt magától a Krisztustól elszakadva, készséggel fogadná a testi-lelki elpusztulást, az örök kárhozatot is, szóval átokáldozattá lenne, hogyha saját létének és lényének emez önkéntes feláldozásával az ő buzgón szeretett zsidó testvéreit a Krisztusban való idvezüléshez terelhetné. „Si ea ratione illos ad justitiam veram et ad aeternam salutem possem perducere“ (Grotius). Pál eme nemes lelkiségének megnyilatkozása és Izrael népének idvezülése iránt tanúsított szent buzgósága bizonyára toto coelo különbözik azoknak a kegyetlenségétől, akik halandó bűnös emberek által megfogalmazott egyházi határozmányok és dogmák érdekében, a pogány eredetű anathema és a zsidó kérlelhetetlen chérem zordon utánzataiként, nem átalították anathemákkal és excommunicatiókkal rettentgetni és sujtanítani számtalan ártatlan embertársaikat a lelkiismereti meggyőződésükért.

4. vers. A vérségi kapocs egymagában is elég indok arra, hogy az apostol szeresse a saját fajtáját. Mennyivel inkább fokozza a szeretetét annak a meggondolása, hogy ez a nép Istennek népe.

Akik izraeliták, akiké a fiúváfogadtatás és a dicsőség és a szövetségek és a törvényadás és az istentisztelet és az ígéretek. *Akik* οἱ τινες, quippe qui, rámutat arra a közelebbi okra, amely az apostolt elszánt önfeláldozásra bírja. *Izraeliták:* Izrael azaz Jákób pátriárka utódainak, a zsidóknak díszneve, amely igazolta és állandóan jelezte, hogy a Jákóbnak tett ígélet és áldás átszáll az ő maradékaira. *Akiké* ὧν scil. ἔστιν, akiknek osztályrésze, birtoka. Az itt felsorolt hat kiváltságot ismételten καὶ kötőszóval jelzi egymásután, hogy élénkséget és nyomatékosságot kölcsönözzön az előadásnak. *A fiúváfogadtatás* ἡ υἱοθεσία, υἱὸν θεῶν ποιῆσθαι, adoptio, (2 Móz. 4, 22; 5 Móz. 14, 1; 32, 6. Hós. 11, 1) Istennek arra a kegyelmi tényére utal, amellyel Ő Izrael népét a pogányoktól elkülönítve, ószövetségi theokratiai értelemben népül fogadta. *A dicsőség* ἡ δόξα (2 Móz. 24, 16; 40, 34 k. 1 Kir. 8, 10 k. Ez. 1, 28), az Isten jelenvalóságát ábrázoló látható jelkép, szimbólum, mely a pusztában nappal felhőoszlopként, éjjel tűz világosságában kalauzolta a népet; azonos a שִׁבְיָהּ-vel, amelyről

a rabbik 3 Móz. 16, 2 alapján azt tartották, hogy az fényes felhő gyanánt állandóan ott lebegett a frigyláda felett. *A szövetségek* αἱ διαθήκαι, nem a törvénytáblák (Béza, Piscator, Grotius), amiket a nyomban következő névszó jelez, sem nem az ó- és újszövetségi kijelentés (Augustinus, Hieronymus), amely nézet az újszövetségre vonatkozólag eo ipso alkalmazhatatlan, hanem az Ábrahámnak tett és pátriárka utódainál megújított, azután az egész Izraelre kiterjesztett ígéretek frigye, tehát az a szövetség, amelynek jelentősége abban határozódott, hogy a szövetségi ígéreteknek az eljövendő Messiásban, azaz Krisztusban leendő megvalósulását, beteljesedését a hívő Izrael emlékezetében ébren tartsa. *A törvényadás* ἡ νομοθεσία, a sinai törvényközlés, amely egy ízben történt a Mózes közvetítésével, míg már az Ábrahámnak tett ígéretszövetség több ízben való felújítása megannyi elkötelező kijelentés volt Izraelre nézve a Jahve iránt tartozó rendületlen hűségre. Ezt jelzi a többes számú diathékai. Egyébiránt a nomothesia nem a törvény tartalmát, hanem annak kijelentési tényét jelzi. *Az istentisztelet* ἡ λατρεία, a Jahvekultusz, a templomi szolgálattétel, amely a levitai papok által a törvényes rendelkezések értelmében teljesített szertartásokban, áldozatok bemutatásában, a megvalósulni remélt messiási ígéretekkel kapcsolatos jelképes cselekmények végzésében nyilvánult. *Az ígéretek* αἱ ἐπαγγελίαι, amelyek az eljövendő Messiasra vonatkoztak és Őbenne és Átala valósultak meg. Az idők folyamán meg-megújuló *ígéretek* terebélyes fájának gyökerei az ősi *szövetség* forrásából nyerik az éltető, tápláló, fenntartó képességet, erőt, szellemet.

5. vers. A most említett hat kiváltságos előnyhöz csatlakozik az atyák tisztos sora, rovábbá és főképpen az a legnagyobb lelki áldás, amelyben a zsidók részesültek, hogy közülök lett testté az örök Ige, akinek a nevét magasztalással említi az apostol.

Akiké az atyák, megkülönböztetett értelemben Ábrahám, Izsák és Jákób, akik csillagokként tündököltek és világoltak a népek előtt a sötét éjszakában. *És akik közül való test szerint a Krisztus, a mindenek felett örökké áldandó Isten. Amen.* Καὶ ἐξ ὧν és *akik közül való.* E szavakat, mint a külön mondatot kezdő καὶ kötőszó mutatja, nem lehet vonatkoztatni az atyákra, mintha Krisztust őhozzájuk tartozónak vagy közéjük valónak kellene vagy lehetne számítani. A mutató névmással visszaul az apostol a zsidókra, mint Izrael népére, akik közül való a Krisztus, ám csakis test szerint.

A τὸ κατὰ σάρκα névelős megállapítás Krisztusnak emberi megjelenési lényét, illetve Izraelből *test szerint való* származását, valóságos emberi természetének Izrael körében magára vevését, mondhatnók: a szolgálai alakját jelzi, rámutatva arra az ellentétre, mint igazságra, hogy Krisztus, istenségére nézve nem emberi eredetű lény; isteni természete nem Izraelben kezdődik s nem onnan való, nem határolódik egy népre, legkevésbé a zsidó népre, mert Ő öröktől fogva létező és örökké élő isteni ὑπόστασις. Ezt hangsúlyozza az apostol az egyszerű vonással jelzett előmondathoz közvetlenül hozzákapcsolódó névelős utómondatban, amely arról tanuskodik, hogy *a test szerint Izraelből való Krisztus a mindenek felett áldandó Isten örökké.* A Krisztusról Istent megillető doxológiával hangoztatott eme titokzatossággal teljes bizonyágtétel Pál más levelében is egyező visszhangra talált. Így példánakokáért Tit. 2, 13 szól a mi nagy Istenünk és Megváltónk Jézus Krisztus dicsősége megjelenésének várásáról. Itt σωτηρ ἡμῶν Jézus Krisztus második praedicatuma. 1 Tim. 3, 16-ban tekintélyes görög kódexek nyomán a helyes olvasás a textus receptusbeli Θεός. Ezt fordítja Luther, Komjáthy B., Komáromi Csipkés, revid. Károli is, míg ὅς a trinitástan elleneseinek módosítása. Eféz. 5, 5-ben szól Pál Annak az országáról, aki Krisztus és Isten. Továbbá, Eféz. 3, 9 csakis Istent megillető világteremtői mindenhatóságot tulajdonít Krisztusnak, minthogy Κτίσαντι után a Marcion által törölt διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ hiteles, ezt olvassa a textus receptus, hitelességét védik többen is (Rinck, Reiche) és fordítják az imént említett tekintélyesek. Hasonlóképpen írja Pál Kol 1, 16-ban, hogy Krisztusban, Ő reá nézve és általa teremtettet minden. Ami pedig a névelő nélkül levő Θεός névszót illeti, ez nem rejt magában semminemű fogalmi korlátozást, mintha ὁ Θεός az egyedüli abszolút Istent, Θεός pedig ὁ névelő nélkül másodrangú isteni személyiséget jelentene. Az újszövetségi kinyilatkoztatás és Pál monotheismusa határozottan kizár bármiféle ilyes feltevést. Az ἐπὶ πάντων világosan jelzi, hogy itt semminemű korlátozásról, elhatárolásról, vagy alárendeltségről nem lehet szó. Aki ἐπὶ πάντων Θεός, aki mindeneknek korlátlanul parancsoló Ura, az a látható és láthatatlan világnak, a mindenségnek Istene. Alaki szempontból figyelemreméltó az, hogy a névelő mellőzésével jelezni akarta az író, miszerint ebben a mondatban Θεός állítmány és Krisztusról nem azt mondja, hogy Ő az Isten, hanem azt, hogy Ő Isten örökkön-örökké. A számtalan kegyelmi előnyökben részesített Izraelnek más népek felett való kiváltságát főképpen az a tény igazolja, hogy Krisz-

tus, aki test szerint Izraelből való, mindennefelett áldandó Isten örökkön-örökké, aki tökéletesen méltó arra, hogy az Ő nevére minden térd meghajoljon, mennyieieké, földieké és föld alatt levőké (Fil. 2, 10).

Isten ígéretei másíthatatlanok (6—13. v.). Ha már Izrael népének nagy többsége az Istentől nyert kiváló előnyök ellenére is ki van rekesztve a messiási idvességből: olyanformán tűnhetnek föl a helyzet, mintha az Isten ígéretei meghiusultak volna. Ámde ez csalfa látszat és éppen ellenkező a tényállás. Isten ígéretei változatlanok és az Izraelnél tapasztalható kizáratásért végképpen nem érheti vád az Istent, mert az írás és a történelem bizonyágtétele szerint az üdvígéret érvénye sohasem függött a testi leszármazástól, tehát nem kizárólagosan csakis Izrael minden test szerint való ivadékainak szól, sőt ellenkezőleg: a theokratiai áldás, az üdv elnyerése tisztán az Isten kegyelmi elhatározásától függ, úgyhogy azt semmiféle születési előjog, vagy valami érdem nem korlátozhatja.

6. v. s. *Nem olyasmít (mondok) pedig, hogy meghíúsult az Isten beszéde. Mert nem mindannyian izraeliták azok, akik Izraelből valók.* Az eredeti szöveg οὐχ οἷον δὲ ὅτι tétele így elemezhető: οὐ τοῖον δὲ λέγω, οἷον ὅτι, non tale (dico), quale (hoc est) excidisse verbum divinum (Winer 555), azaz: nem olyasmít mondok pedig, mint amilyen az, ha azt mondanám, hogy meghíúsult az Isten beszéde. Ezzel azt állapítja meg az apostol, hogy amikor ő a nemzetségebeliek szomorú lelki állapota miatt kesereg, akkor nem olyasmire gondol, mintha az Isten ígérete megváltozott, vagy éppen megsemmisült volna. ἐκπέπτωκεν excidit, irritum cecidit, érvénytelenné, semmivé lett. *Az Isten beszéde* jelenti itt Istennek a messiási idvességre vonatkozó ígéretét, amelynek változatlan érvényben maradását igazolja az, hogy nem mindannyian izraeliták azok, akik Izraelből valók. Az eredeti szöveg szórendjében az első Ἰσραήλ jelenti a törzsapát, a patriárka Jákóbot, a második pedig a nép névjelzése. A gondolat az, hogy az Izraelnek tett ígéret nem vonatkozik a törzsapa minden ivadékára korlátozás vagy kikötés nélkül, tehát amaz ígéret nem lett és nem lesz érvénytelenné amiatt, hogy a nép minden egyes tagja, vagy éppen a többsége nem részesülhet a messiási üdvben.

7. v. s. *Sem nem mindannyian gyermekek azért, mivel Ábrahám magva, hanem „Izsákban fog néked mag neveztetni“.* Ez, az előző tagadó mondat folytatása, miértis az előbbi mondat után egyszerű vonás teendő. Az εἰστὶν alanya az előbbi mondat alanyával ugyanaz, nevezetesen οἱ εἰς Ἰσραήλ. Az apostol az ószövetségi kijelentés alapján megállapítja, hogy noha a testiképpen, test szerint Izraelből, azaz Jákóbtól leszármazó zsidók megannyian Ábrahám magva, egyenként tagjai a népnek, ámde *nem* mindannyian — πάντες — egyszersmind *gyermekek* — τέκνα — is, mert egyedül és kizárólagosan az ábrahámi hivatás és rendeltetés, főképpen pedig az üdvígéret törvényes örökösei az igazi gyermekek (4, 11; 8, 17). Noha testileg Jákóbtól, illetve a hívő Ábrahámtól vezethetik le a családfájukat, de ez a testi leszármazás nem jogosítja fel őket arra, hogy kivétel nélkül mindannyian, testi leszármazásuk alapján,

Ábrahám gyermekeinek, az őneki tett üdvígéret egyenes örököseinek tartják magukat. *Hanem*, vagyis inkább *de* — ἀλλ' — a valóságos tényállás, az igazság az, hogy „*Izsákban fog néked mag neveztetni*“. Ezt az 1 Móz. 21, 12-ben olvasható ígéretet a LXX nyomán, az eredetiben levő ב -nek megfelelő $\text{וְ$ helyes mellőzésével szó szerint idézi az apostol

és a σπέρμα-val jelzett gondolatot egyenesen közvetlenül Izsákra vonatkoztatja, hangsúlyozván ezzel azt, hogy a testiképpen szintén Ábrahámtól nemzett Ismaellel szemben éppen Izsák az a gyermek, akinek az ábrahámi ígéret örökléséhez teljes joga van, aki tulajdonképpen Ábrahámnak egyenes utóda, az Isten ígéretében való bizodalomteljes hit erejénél fogva. Ez az első igazoló példa arra, hogy az Isten ígérete nem terjed ki mindazokra, akik testi leszármazásukat Ábrahámtól vezetik le, hanem csakis azok az ő gyermekei, akik az Izsákban megvalósult öröklési rend és jog méltó öröksei. Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, Ábrahám magva a megígért fiában Izsákban öltött testet, ebben öröklődött tovább az Ábrahám magva, viszont ennek az öröklő fiúnak a fiáról Jákóbról, az első Izraelről (1 Móz. 32, 24. 28. 29) nevezték az Ábrahám testiképpen leszármazottait izraelitáknak, a száműzetés után pedig közönségesen zsidóknak.

8. vers. τοῦτ' ἔστιν, azaz, nevezetesen, az imént hangoztatott kijelentésben rejlő igazságot közérthető nyelven megmagyarázva és alkalmazva: *Nem a test gyermekei az Isten gyermekei, hanem az ígéret gyermekei tekintetnek magnak*. Ami testtől született, az test. Akik a testi leszármazással dicsekednek, mint például Ismael és leszármazottjai, továbbá a csupán névleges, testi eredetű, és csakis testi leszármazás folytán Izrael népéhez tartozó zsidók, ezek *nem az Isten gyermekei*, nem igazi ábrahámidák, nem örökségük a fiúság (4. v.), nem a választott, nem a szent, nem a tulajdon nép hú tagjai, akik a szeretet, szentség és hála érzelmeivel járulhatnak az Isten elé, mint az Ő gyermekei (5 Móz. 14, 1).

9. vers. *Mert ígéret szava ez: Ebben az időtájban majd eljövök és Sárának fia lesz*. Az 1 Móz. 18, 10 és 18, 14 eredeti szöveg LXX-beli fordítása alapján idézett emez ígéret azt bizonyítja, hogy senki más, hanem csakis Izsák az Ábrahám igazi magva, aki az isteni ígéret szavában való hívés ereje következtében született, tehát nem a testnek, hanem az ígéretnek gyermeke, Ábrahám ugyanis habozás nélkül hitt az isteni ígéret beteljesülésében és reménykedve tekintett az ígéret megvalósulása elé; várta és lélekben látta is a Krisztus napját (Ján. 8, 56), amelyet a világ-megváltói ígéret beteljesedési idejéül tekintett. Amikor tehát Izsák világra jött, akkor ebben a tényben bizonyosság lett az Isten idvezítési akaratának az az alapelve, hogy Isten csakis az ígéret gyermekeit ismeri el Ábrahám igazi magvának.

10. vers. Még világosabban kitűnik és beigazolódik az Isten kegyelmi kiválasztásának korlátlanul szabad volta az Izsák fiainak példájából. *Nemcsak pedig — úgymond Pál —, hanem Rebeka is, akit egytől fogant méhében, Izsáktól, a mi atyánktól*. Izsákra vonatkozólag még bárki is azt

mondhatná, hogy a dolog teljesen világos és az ígéretnek öröklési rendje az ő részéről egészen indokolt, mivel ő volt Ábrahámnak Sárától született egyetlen törvényes fia és utóda. Ámde már az Izsák ikerfiairól nevezetesen Ézsauról és Jákóbról, emberi szempontból nem lehet ezt mondani. *Nemcsak pedig*, az Ábrahám fiáról imént (7—9. v.) jelzett tényállásra vonatkozóan igaz az apostoli megállapítás, *hanem Rebeka is* hasonló ígéret kijelentésben részesült. Az ő anyasága a hites párjával Izsákkal való életviszonyának volt a következménye és egyszersmind annak az üdv-történelmi ténynek az igazolása, hogy a testi leszármazás a kegyelmi kiválasztásnál figyelembe nem vétetik. Ugyanazon egy apától nemzett és ugyanazon egy anyától született ikertestvérekre nézve más és más rendeltetés és hivatás jutott osztályrészül. *Κοίτη* a klasszikusok irataiban *εὐνή* és *λέχος* euphemistice concubitus jelentéssel gyakori a LXX-ban. *Izsákot* zsidó nemzeti szempontból nevezi az apostol *atyánknak*, mint aki a zsidó nép törzsayainak egyike volt. A keresztyén hívők azonban Ábrahámnak, mint a hívők ősapjának, szellemi értelemben nevezhető gyermekei; úgyde sem az Ábrahámtól, sem az Izsáktól való testi leszármazásnak egyáltalában nincs hatása az üdvkegyelem elnyerése tekintetében.

11—13. vers. E gondolatsor síma folytatásának megszakításával közbensőleg felvilágosításul — *ἄρ* — megemlíti Pál azt a tény, amelynek figyelembevétele a történelmi fejlemény lényegének és a levonandó következtetés igazságának megértését megkönnyíti.

Mert, amikor (a Rebeka gyermekei) *még meg sem születtek és semmi jót vagy rosszat nem cselekedtek, hogy az Istennek kiválasztás szerint való végzése megmaradjon — nem cselekedetekből, hanem az elhívótól — : megmondattott néki, hogy a nagyobbik fog szolgálni a kisebbiknek; amint meg van írva: Jákóbot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöltem.*

Μήπω (*μή* és *πω*) cum participio jelzi az ikertestvérekre vonatkozó tagadást, nevezetesen hogy amikor ők, t. i. a Rebeka ikerfiai még meg sem születtek és sem jót, sem rosszat nem cselekedtek, már akkor megtörtént rájuk vonatkozóan a másíthatatlan nyilatkozat. Az *αὐτῶν* subjektum a participiumok mellől hiányzik, de minden olvasó tudhatja, hogy itt az iker testvérpárról van szó. A *ἔν* kötőszóval beillesztett mondat jelzi azt a célt, amelynek érdekében már az ikrek születése előtt elhangzott az az általános érvényű döntés, hogy tudniillik: az Isten függetlenül, szabadon érvényesíti akaratát.

Az Istennek kiválasztás szerint való végzése, ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ jelenti Istennek szabad kiválasztáson alapuló kegyelmi végzését, vagyis azt az örök idők előtt eleve elhatározott döntést, mely szerint Isten az emberiségből azt választja ki üdvre, akit akar. Ez az a kiválasztási elevevégzés, amely nem terjed ki mindenekre, hanem csakis az üdv örökösire, akiket Isten evégből kiválasztott és rendelt, mint ahogy ezt a jelen esetben az ikertestvérek egyikének példája mutatja. Ez az eleve-elrendelés érvényesült szükségesség törvénye szerint akkor is, amidőn az Ábrahámtól, mint apjától nyert áldást Izsák átruházta, habár akarata

ellenére, de mégis az Isten ígérétehez híven a kisebbik fiára Jákóbra (1 Móz. 27, 27—29). Íme tehát nem hiúsult meg az Isten beszéde (6. v.), sőt állandó érvényű szabály szerint valósul meg — μένῃ — az az igazság, hogy az idvesség, minden emberi cselekedettől és törvénytartástól eltekintve, egyedül az elhívótól, azaz Istentől függ, e felett kizárólagosan és korlátlanul Ő rendelkezik. Ezt az igazságot példázolta már a Rebekával közölt ígélet-kijelentés (1 Móz. 25, 23) is, amelyet az apostol a LXX nyomán idéz, hogy: *a nagyobbik fog szolgálni a kisebbiknek*. Az Ézsaura és Jákóbra vonatkoztatott nyilatkozat nyilván az általok képviselt edomiták és izraeliták története folyamán teljesült be, de már az elhangzásakor valósággal azt jelentette, hogy Ézsau nem lehet a Jahve népének törzsapja és hogy szolgálai állapotba jutása következtében elvesztette azt a fiúi jogot, hogy az apa javaiban, illetve az azok által jelképesen kiabrázolt ígélet áldásaiban részesülhessen. Szinte döbbenetes határozottsággal példázolja továbbá az Isten feltétlenül független és változhatatlan akaratának nyilvánulását az apostol által a LXX nyomán szabadon idézett ószövetségi kijelentési mondat (Mal. 1, 2, 3), amely szerint Isten, akiben a gyűlöletnek még az árnyéka sem képzelhető el, különbséget tett már eleve Jákób és Ézsau között és Jákóbot választotta ki és rendelte az ígélet hordozójául, örököséül, ellenben Ézsaut, bizonyára nem önkényes ellenszenvből, hanem örök tanácsvégzése értelmében, végképpen mellőzte. Ennek következtében maradt fenn Izrael, viszont emiatt pusztult el Edom. Nos, az Isten elevevégzésének ilyen — bár emberileg kifürkészhetetlen, de tényleg érvényben lévő — mivolta mellett szó sem lehet arról, hogy öröklési, illetve testi leszármazási jogon, vagy jócselekedetek és érdem útján, avagy bármi más kigondolható módon akárki is igényt támaszthasson aziránt, hogy az Isten üdvígéréteinek osztályosa lehessen. Ezt az örök érvényű elvet bizonyítgatja itten az apostol az Izsák fiainak példájában, amelynek az érintett összehasonlítás határain túl való alkalmazása és az ily módon esetleg levonható eme vagy ama következtetés ellentétben volna az apostol tanításával.

Isten kiválasztási üdvvégzése szabad akaratának ténye (14 — 21. v.). Mivelhogy az Isten némelyeket az életre és idvességre, másokat a halálra és kárhozatra választott ki: olyanformán tűnik fel a tényállás, mintha az Ő korlátlan szabadsága önkényes, sőt igazságtalan eljárás volna. Ezt a bárki részéről felmerülhető ellenvetést, vagy vádat két hatalmas érveléssel cáfolja meg az apostol. Először is hivatkozik az Írás döntő bizonyosságtételére (14—18. v.).

Mit mondunk tehát? Nem igazságtalanság-e ez az Istennél? Távol legyen. Mert Mózesnek ezt mondja: Könyörülök azon, akin könyörülök és irgalmazok annak, akinek irgalmazok (14. — 15. vers). Τί οὖν ἐρωτῶμεν; Már előbb is (3, 5; 7, 7) szólott az apostol ilyen kérdő hangon és ilyenkor nyomban elhárítja az ellenfél támadó következtetését. *Nem igazságtalanság-e, nem részrehajlás, vagy ötletszerű elbánás-e az, mondhatná példánakokáért a zsidó ellenfél, hogy az Isten minden emberi érdemre, vagy ki-*

válóságra való tekintet nélkül az egyik embert felmagasztalja, a másikat pedig megalázza; a pogányokat kegyelmébe veszi a zsidók megelőzősével; az egyik népet megtartja, a másikat pusztulni hagyja? *Távol legyen!* Amikor az ószövetségi kijelentés szerint Mózes, a kiválasztott szolga, unszoló kéréssel könyörgött a Jahvéhoz, hogy mutassa meg néki az Ő dicsőségét: az Úr teljesítette a kérést, de nyilván megmondotta, hogy az Ő akaratának rendelkezése és megnyilvánulása teljesen független; irgalmasságának gyakorlása korlátlanul az Ő jótetszésétől függ; ingyen kegyelemből azon könyörül, akin könyörül, és annak irgalmaz, akinek irgalmaz. (2 Móz. 33,19). E szerint a kegyelmességének tárgyait, személyeit, érvényesítési idejét, módját, célját függetlenül és egyedül Ő állapítja meg. Ebből következik, hogy a Krisztus országába való felvétel és az örök idvesség nem szerezhető meg, nem nyerhető el az ember akarása, vagy iparkodása által, mert az egyedül az Isten irgalmassági ténye.

16. vers. *Annakokáért tehát nem azé, aki akar, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.* Ebben az elliptikus mondatban a *ἡελοντος, τρεχοντος* cet. genitivusok után állítmányul odagondolható *εἰστί*, viszont a személytelenül kifejezett mondat alánya a szövegkapcsolatból egészíthető ki, így: az Isten idvezítő kegyelmének, könyörülő irgalmasságának elnyerése, vagy másszóval: az Isten idvezítő irgalmasságában való részesülés nem az azt akaró ember akarásának, sem nem az annak elnyeréséért iparkodó, azután futó ember veritékezésének a dolga; mindez semmiféle körülményektől nem függ, mert ez egyesegyedül a könyörülő Isten kezében van, aki bölcsesége szerint a kegyelmét annak adományozza, akinek akarja. Az én idvezülésemnek, úgyszintén a földi létem kedvező folyásának, boldogulásomnak, sikereimnek is az oka, nem az akarásom, sem nem a lótásfutásom, hanem az Isten áldó, oltalmazó, megsegítő és megszentelő kegyelme, amellyel földi pályámon vezérel, az örök életben pedig idvezít. Köztudomású dolog, hogy I. Rákóczi György fejedelem ezt az apostoli ígét választotta és vallotta jelmondatául ilyen latin szórendben: *Non est currentis neque volentis, sed miserentis Dei.*

17. vers. Az Isten korlátlan mindenhatóságát és végetlen kegyelmességét még szembeszökőbb és meggyőzőbb módon bizonyítja az az ellentétes példa, mely szerint Ő ugyanazzal a független szabadságával megkeményíti, konokká teszi az embert. *Mert azt mondja az írás Faraónak, hogy: Éppen azért állítottalak oda téged, hogy megmutassam benned az én hatalmamát és hogy az én nevem hirdettessék az egész földön.* Ez az ellentétes érvelés egyszersmind indokolása annak az ismételt hangoztatott ténynek, hogy az Isten könyörületességének és irgalmasságának gyakorlása egyedül csak Őtőle függ.

Azt mondja az írás; tudniillik az írás feltárja, tudtul adja, hogy Isten így szólott az egiptomi királyra vonatkozóan.

Faraó, a hajdani egiptomi királyok közös jelzése, etymologialag azt jelenti, hogy: n a g y h á z. A görög törzsből származó későbbi egip-

tomai uralkodók Nagy Sándor halála után már a Ptolemaios nevet viselték. A Mózes idejében élt Faraó konokul ellenszegült az Isten akaratának. Az idevonatkozó mondást 2 Móz. 9, 16 nyomán, a LXX-től eltérőleg idézi Pál, amennyiben az eredeti héber szöveghez híven ἐνεκεν τούτου helyett a megfelelőbb εἰς αὐτὸ τοῦτο és διατηρήσῃς helyett az ἐξήγγειρά σε, továbbá ἰσχύῳ helyett a δύναμιν kifejezéseket alkalmazza. Ez eltérő szövegfordítás nyomán különbözőképpen értelmeztek az exegeták. Augustinus példánakokáért így gondolta: excitavi te, ut contumacius resisteres. Mások (így Kálvin, Béza, Piscator, Bengel) szerint Isten azért küldötte Faraót és azért osztotta ki neki azt a szerepet, hogy... Némelyek (p. o. Grotius, Morus, Böhme, Klee) ebben az értelemben fordították: vivum te servavi, azért tartottalak meg életben. Voltak, akik így értelmezték (p. o. Flatt, Benecke, Glöckler): azért tettelek meg királynak, hogy... Masznyik szerint: azért ültettelek trónra, hogy... Komjáthy B.: arra indítottalak fel tygedeth, hogy... Komáromi Cs. Gy.: e végre támasztottalak téged, hogy... Revideált Károli: azért tartottalak fenn tégedet, hogy megmutassam neked... Mivel már a LXX, a héber eredeti szövegben levő ἡ ἐκεῖ μα δ τ ἰ κ ἄ verbum διατηρήσῃς fordításával a grotiusi vélekedésre nyujt támpontot, mely szerint Faraónak már el kellett volna pusztulnia, de azért maradt életben, hogy az Isten nevének dicsőítésére szolgáljon: ennélfogva én Böhl Eduard nézetéhez csatlakozva, Pál apostolnak az eredeti szöveg hű értelmét hangsúlyozó kifejezését értelmezem, amely szerint a gondolat ez: *Éppen azért, semmi egyéb okból, hanem közvetlenül avéggett támasztottalak téged; azaz nemcsak a történelem színterén való föllépésedet és szereplésedet engedtem meg, hanem egyedül, csakis azért állítottalak, rendeltelek oda a világ szeme elé téged, Faraót, hogy bebizonyítsam, megmutassam rajtad, a te személyedben — ἐν σοί — az én mindenható erőmet, bünt büntető hatalmamot és hogy az én nevem, t. i. Istennek összes tökéletességeit egybefoglaló szent neve hirdettessék szerte a világon, az egész földön.*

Az ószövetségi írásnak a Faraó példájában felmutatott történeti előadásából azt az okulásunk végett megállapított következtetést vonja le az apostol, hogy Isten a mindenhatóságát és kegyelmét szabadon gyakorolja és így mind a kiválasztás, mind a mellőzés, illetve elvetés, az Ő korlátlan akaratának ténye.

18 v e r s. *Annakokáért, akin akar könyörül, akit pedig akar, azt megkeményíti.* Az ismételten hangsúlyos verbum *ἴθει*: arról győz meg kit, hogy az Isten cselekedeteiben egyedül az Ő akarata érvényesül. Ez azonban nála nem önkény, vagy ötletszerűség, mintha Ő kényekedve szerint, emberek módjára, szeszélyből vagy kedvtelésből tenné azt, hogy némelyeket felmagasztal, másokat megaláz, egyesek iránt irgalmas, jóságos, viszont másokat megkeményít, annyira, hogy engedetlenek, konokok, megjobbulásra képtelenek, és az elkárhozásra érdemesek lesznek. Az apostol az érvelése megerősítéséül felemlített ószövetségi példával nem akar egyebet bizonyíthatni, mint csupán azt az igazságot, hogy Isten úgy a könyörületesség, mint a fenytés és büntetés gyakorlásánál szabad

önelhatározással, emberi vagy akármely más közbenjárásra való tekintet nélkül, függetlenül dönt, feltétlen érvényű tanácsvégzése szerint, amint ezt a kételkedő és hitetlen ellenfél részéről fölmerülhetõ újabb ellenvetés megcáfolása szintén igazolja.

19—21. vers. *Mármost azt mondod nékem: Mit dorgál még? Az Ő akaratának kicsoda áll ellene?* Ha az Isten korlátlan hatalommal keményíti meg azt, akit konokká akar tenni, akkor ugy-e bár szerinted nem jogosan cselekszik, ha még — ἔτι — azonfelül, szinte ráadásul, dorgálózik, fenyegetőzik is azzal, hogy kárhozatra juttat téged. Az ἀνθις-ιστημι: perfectuma voltaképpen präsens jelentéssel: *Kicsoda áll ellene az Ő akaratának?* Bizonyára nem kívánhatja gyarló emberi gondolkozás szerint az Isten azt, hogy ne legyen megátalkodott az az ember, akit Ő csökönnyössé tesz.

Erre a most elhangzott akadémikuskodó kérdésre egyszerűen az lehetne a felelet, hogy az Isten elhatározásával, végzésével szemben semmiféle emberi ellenmondásról sem lehet szó. Az apostol azonban már a kérdés gyökerét semmisíti meg, midõn a következõ mondatban világosan föltárja, hogy az ember, az Isten ténykedésének bírálására, végzése indokainak bármiféle kutatására végképpen illetéktelen, jogosulatlan.

Oh ember, hát ugyan ki vagy te, aki versengsz az Istennel? μενοῦνγε partikula (μὲν valóban, οὖν tehát, γέ legalább) az ellentétes gondolatot szónokias modorban vezet be olyanformán, hogy a mondat elején az ember megszólításával jelzi a gyarló bûnös halandó nyomorúságos lényét, a mondat végén említett Isten mindenhatóságával szemben. *Kicsoda vagy te, romlandó lény, hogy feleselni, ellenkezni mersz az Istennel? Mondja-é a készítmény a készítőnek: Miért csináltál engem így?* Honnan veszed te ember azt a jogot, hogy mint az Isten alkotása, számon kéred a téged alkotó Istentõl az Ő cselekedetének és rendelkezésének okát, célját? Az ószövetségi iratokban (Jób 10, 8 k., Ésa 29, 16; 64, 7) gyakran olvasható hasonlatot Ésa 45, 9 figyelembevételével alkalmazza: „Jaj annak, aki alkotójával perbe száll, holott cserép, mint a többi földi cserepek.” Amilyen döreség volna az, ha a cserépedény vitára kelne a fazekassal a miatt, hogy úgy csinálta meg, ahogy van: éppen olyan oktalanság az, ha az ember a maga rendeltetése felett tépelõdve, Istent okolja azért, hogy õt úgy alkotá, amint van.

Avagy (21. v. ἦ), ha mindezt tudva, mégsem ismernéd el az Isten mindenhatóságának korlátlanságát; azt kérdem tõled: *Vajjon nincs-é hatalma a fazekasnak az agyagon, hogy ugyanabból a gyuradékból némely edényt ékességre, mást pedig éktelenségre csináljon?* A hatalom — ἐξουσία — szóval nem olyan erõt, vagy képességet tulajdonít a fazekasnak, amelylyel õ kénye-kedve szerint bánhatna el, hanem azt fejezi ki ezzel, hogy a fazekasnak teljesjogú rendelkezési szabadsága van arra, hogy akarata szerint cselekedjék és az agyag gyurmájából akár díszes, értékes, akár dísztelen és köznapias használatra való edényt formáljon. A τιμηή és ἀτιμία névszók azonban itt nem vonatkoztathatók erkölcsi állapotokra, még kevésbbé tekinthetők a dicsőség és kárhozat fogalmának képiles

jelzésül, hanem tisztán annak a ténynek megvilágításául, hogy miként a fazekasnak korlátlan joga van emez vagy amaz edénynek az általa megjelölt célra való készítéséhez: akképpen és még felettebb joga van a Teremtőnek ahhoz, hogy teremtményei felett rendelkezék, tekintet nélkül arra, hogy ez nekik tetszik-e, avagy nem. Ez azt jelenti, hogy a teremtménynek a Teremtővel szemben semmi joga sincs, nem is lehet.

22—29. vers. *Isten a zsidókat és a pogányokat üdvigérete szerint hívogatta az idvesség országába.* Korlátlan joggal, szabad akarattal választotta ki, bármi emberi érdemre vagy érdekre való tekintet nélkül, kegyelmének bizonyságául azokat, akiket ígérete örökösüül rendelt (6—13. v.). Kiválasztási jogát és szabadságát minden emberi gátlás ellenében igazolta és teremtői akaratát minden vonatkozásban érvényesíti, amit Pál szemléltető példával is megvilágosít (14—21. v.). Nyilvánvaló tehát, hogy az Isten változhatatlan akaratának feltétlen érvényesülése ellen felmerülhető bármiféle ellenmondás, kételkedés, vagy gáncsoskodás indokolatlan és hiábavaló, főképpen ha Istennek a kárhozatra érdemes bűnösök iránt megbizonyított irgalmas cselekedeteit figyelembe vesszük. Ő ugyanis kizárólagos felségjoga és mindenhatósága birtokában sem érvényesítette igazságos ítéletét az ellenszegülő és haragjára érdemes bűnösökkel szemben, hanem őket szinte kézenfogva türelemmel hordozta, javukra, idvezülések végett minden lehető megtett, úgyhogy a zsidók és pogányok elhívásában megmutatott kegyelme tökéletesen egyezik az Ő üdvigéretének tartalmával.

A 22. vers $\epsilon\iota\ \delta\acute{\epsilon}$ (*ha pedig*) szavakkal kezdődő feltételes előmondata (protasis) a Pál levélistílusában gyakran előforduló anakoluthiát, azaz a szabatos mondatszerkesztéstől eltérőleg hiányos szerkezetű mondatot tartalmaz. A gondolathalmaz összetorlódásával birkózó író ugyanis, a megfelelő nyelvi kifejezés elgondolása közepett a megkezdett mondatszerkezet folytatását abbahagyva, illetve elhallgatva (ami aposiopesis), a befejező utómondat (apodosis) szövegszerű kitalálásának gondját az olvasóra vagy mondjuk az írásértelmezőre hárította. A most elemezendő szöveg így hangzik: *Ha pedig az Isten, az Ő haragját megmutatni és hatalmát megismertetni akarván: sok béketűréssel hordozta a haragnak kárhozatra készenlevő edényeit, és hogy megismertesse az Ő dicsőségének gazdagságát az irgalom edényein, amelyeket elevekészített a dicsőségre, akikül minket is elhívott nemcsak a zsidók, hanem a pogányok közül is...?* Nos, te ember, mindezt meggondolván és megértvén, mersz-e még bármit is szólni Istennek eme kegyelmi ténye ellen?

A mondat elején olvasható $\theta\acute{\epsilon}\lambda\omega\upsilon$ participiumot sem nem megengedő (= noha, ámbár), sem nem okadó (= mivelhogy) értelemben elemezzük, mint ahogy teszik többen a régiebb és újabb exegeták közül, hanem a vers második felében hangsúlyozott tény indoklására való tekintetből idői vonatkozásban oldjuk fel, ilyenformán: Amikor az Isten, megmutatni akarván az Ő bünt büntető szigorúságát, emberi nyelven szólva — haragját, akkor búsult gerjedezésében, bosszúságában végképpen megsemmisít-

hette volna az akaratának ellenszegülőket; mégis irgalmasságából kézenfogva hordozta, eltúrte a harag edényeit. Az ὄργη olyan gonosz cselekedetet feltételez, amelyet Isten kárhoztató ítélettel sújt. Ilyen cselekedet pedig nem származhatik Isten akaratából, hanem csakis a bűnös embertől. τὸ ὄργανον αὐτοῦ, amire hatalmánál fogva képes volt, ami tőle telt, amit megtehetett, megtett. A sok béketűrőssel hordozás, Istennek abban az irgalmas tényében nyilvánult, hogy a büntetésre érdemes bűnösöknek időt engedett a megtérésre. A harag edényei metaphoricé az Isten kárhoztató ítéletére méltó bűnösök, akiket nem ilyeneknek alkotott a Teremtő, hanem saját bűneikkel sodortatták bele magukat a kárhozat örvényébe. Ezzel a jelzéssel itten sem nem Faraóra, sem nem a zsidók és pogányok közül elkárhoztottakra, hanem azokra a makacsul hitetlenkedő zsidókra céloz Pál, akikről ebben a szakaszban van szó. A κατηρητισμένα perfectum participii szintén ezeknek a tényleges állapotát jelzi, nevezetesen rámutat arra, hogy őket éppen nem az Isten juttatta abba a helyzetbe és olyan körülmények közé, hogy a kárhoztató ítéletet nem kerülhették el, hiszen nyilvánvaló igazság, hogy Isten őket jóságának, elnézésének és hosszútűrésének gazdagságával vette körül és kegyelmesen hívogatta a megtérésre (2, 4). Ennélfogva végképpen nem az Isten akaratából, hanem egyedül az ő megkeményedett, konok szívök hitetlenségéből és megtérni nem akaró megátalkodottságukból hárult reájuk a bűnhődés, a bűnt megtorló harag, minek következtében önhibájukból megérettek, készenlettek az elkárhozásra.

ἀπόλεια nem csupán ideig való, hanem örökké tartó romlást is jelent. Ez vár a hitetlenségben megátalkodott bűnösökre. Ám, a zsidók többségének ilyen sivár, romlott állapota nem teszi lehetetlenné, nem zárja ki azt, hogy egyesek meg ne térhessenek és el ne fogadják az evangéliomot, aminthogy a pogányok összességének üdvre juthatása sem jelenti azt, hogy közülök egyesek meg ne keményedjenek szívökben, el ne forduljanak az evangéliomtól, ami miatt aztán elveszítenék a messiási ország üdvjavait. Az Isten irgalmassága éppen abban dicsőül meg, hogy Ő az elveszésre megérett népet karjain hordozta és ígéje, evangélioma által szünetlenül hívogatta és hívogatja a megtérésre. Amikor pedig már a bűn egyetemlegesen felettébb megsokasodott, avagy megsokasodik, akkor erős karjával a kárhozat tűzkohójából megmenti azokat, akiket eleveismert és kiválasztott, hogy belőlük az igazi hit egységében egybegyűjtse, óltalmazza és megtartsa azt a lelki közösséget, amelynek hitem szerint én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok (Heid. Káté 54).

23. vers. Az előbbi főmondatl kapcsolatlanban azt állapítja meg az apostol, hogy a sok béketűrőben megnyilvánult cél mellett még azt is megmutatta az Isten, hogy mily végtelen nagy az Ő irgalmassága azok iránt, akiket kiválasztott az üdvre. Amint és amikor ugyanis hosszú időn át túrte a kárhozatra már méltókká lett bűnösöket, a hitetlenségük miatt haragjának összetörésre készenlévő tárgyait, σαεύη ὄργης: azonképpen és akkor ez a türelmi idő egyszerismind arra is szolgált, hogy megismertette az Ő dicsőségének gazdagságát az irgalom edényein, σαεύη

ἐλέους. Ez a kegyelmi tény abban nyilvánult, hogy irgalmasságát ki-
 árasztotta, dicsőségének fényét kisugározni engedte reájuk — ἐπί —
 mint akiket *elevekésztett* — προητοίμασεν —, azaz eleveismert és eleveren-
 delt a dicsőségre. Ez a δόξα Istennek örök fensége, lényének napként tűn-
 dőlő világossága, szeretetének szent légköre, amelyben Ő él, uralkodik, és
 amelyben kegyelmének bizonyosságául választottait is részelteti.

24. v e r s. A dicsőségben részesülésre elevekésztett választottak
 vagyunk mi is, hívők, *akikül minket is elhívott nemcsak a zsidók, hanem
 a pogányok közül is*. A zsidók csakis magukat tartották az ígért törvényes
 örökösének, holott megmondotta Jézus, hogy az Ő nyájának más juhai is
 vannak, amelyek nem abból az akorból valók és azokat is elő kell vezetnie
 és hallgatni fognak az Ő szavára és léssen *egy nyáj, egy pásztor* (Ján.
 10, 16). Ennek az üdvtervnek megvalósulásáért munkálkodott Pál a pogá-
 nyok között is az evangéliommal, avégett, hogy létesüljön a Krisztusban
 hívők ama szent népének gyülekezete, amelynek tagjaiul Isten az Ő válasz-
 tottait elhívta nemcsak a zsidók, hanem a pogányok közül is. Ez *az igazi
 lelki Izrael*, amelyben megvalósul az Isten kegyelmi kiválasztásának,
 elhívásának, korlátlan szabadságának és üdvcéljának boldogító gondolata.

Ha mármost te ember, az Isten mindenhatóságának és irgalmasságá-
 nak ama csodálatos tényeit, amelyeket az előző 22., 23. és 24. versben
 az apostol elibénk tárt, gondosan mérlegeled és megérted: vajjon szól-
 hatsz-e bármit is az Ő végzése és cselekedete ellen? Avagy nem kell-e
 imádatlalt és engedelmes alázatossággal leborulnod az Ő szent színe előtt,
 aki ily véghetetlenül bölcs módon valósítja meg üdvtervét?

25—29. v e r s. Az Isten eleverendelését és kiválasztását igazolja
 az Írás és az ószövetségi nép történelme egyaránt.

A hívő pogányok elhívása és a hitetlen zsidók elvetése az ószövetségi
 kijelentés értelmében történt, tehát másíthatatlan isteni végzés. Profétai
 bizonyágtétel kezkesedik arról, hogy a Krisztusban hívők idvessége és
 örök dicsősége felől Isten eleve határozott.

A profétai jóslatot nem Hós 2, 25-ből (Károli fordításában 2, 22),
 hanem Hós 2, 1-ből (Károlinál 1, 10) a LXX-tól és az eredeti szövegtől
 eltérőleg és a két parallel mondat helyzetének megváltoztatásával idézi
 Pál, mivel a profétánál másodsorban kifejezett gondolat „nem népem”
 — οὐ λαός μου — a pogányok elhívását világosabban feltünteti, mint a
 „nem szeretett” — οὐκ ἠγαπημένη —. Az ἐν τῷ Ὠσηέ jelzés a proféta
 által írt könyvre utal, in libro Hoseae. Καλέσω a 24. versbeli ἐκάλεσεν-re
 vonatkozik, vocationem statim sequitur appellatio (Bengel). Καλεῖν τινά τί
 jelentése ez: valakit bizonyos néven nevezni. Itt a „nevezés” azonos
 fogalmú kifejezés a „hívás”-sal. Az idézet a proféta szerint a bálvány-
 imádásba merült Izrael újból kegyelembe leendő felvételéről szól, hogy
 nevezetesen a tíz törzs népe ismét Isten népe leendő Jahve irgalmasságából.
 Most Pál a profétai jóslatot a pogányokra alkalmazza, felmutatván
 és igazolván, hogy ez a „nemnép” olyan, mint az a hitetlen Izrael, amely
 bálványoknak hódolt és e miatt elvesztette a Jahve kegyelmét. E szerint

azok a bálványimádó zsidók példázolatai, előfutárai azoknak a pogányoknak, akik nem ismerték az Istent és nem imádták Őt; viszont a megtért és Jahve szeretetébe visszafogadott zsidók előképei a Jézus Krisztusban hívó pogányoknak, akiket szeretetének zálogául kegyelmébe fogadott az Isten. Ebből következik, hogy az elpártolt bűnös Izraelnek Isten irgalmasságából történő visszafogadásáról szóló profétai jóslat egyszerűsmind a pogányság elhívásáról és befogadásáról szóló jövendőlés. A „nem népem“ נֶפֶשׁ אֲנִי a proféta fiának jelképes neve, a „nem szeretett“ לֹא אֶהְיֶה לְךָ

pedig az ő leányának neve. Mindkét név jelzi a korabeli bűnös zsidó nép erkölcsi állapotát. Ezzel a profétai jóslattal kapcsolatban alkalmazza az apostol a

26. v e r s b e n Hós 2, 1-et, a LXX-ban és Károlinál 1, 10-et a tényálladék hatásosabb bebizonyítására. *És leszen azon a helyen... και ἔσται ἐν τῷ τόπῳ* szavak Efraim országa száműzött népének visszatéréséről szólnak. Az apostol itt azt a népet szintén a pogányok típusa gyanánt tekintette, mégpedig olyanformán, hogy a helyi jelzéssel alkalmazza a proféta jövendölését a pogányokra, mondván: ἐκεῖ, ott, ahol a pogányok sötétségben és a halál árnyékának völgyében vesztegeltek, ahol nem nép voltak, ott könyörült és könyörül rajtok, ott kereste és keresi fel őket az Isten, akinek fiaival fognak nevezetni, azaz akiket Ő a fiakat megillető összes jogokban fog részeltetni.

27. v e r s. *Ésaiás pedig ezt kiáltja Izraelről: Hogyha Izrael fiainak a száma annyi volna is, mint a tenger fővénye, a maradék fog megtartatni.* Ezt a profétai kijelentést az apostol annak igazolásául idézi, hogy Izrael nem mint nép részesült az idvességre elhívásban, hanem csakis a maradék, vagyis a népből csupán a választottak térnek meg a Messiáshoz. Κράζειν a benső meghatottság és hangos kiáltás kifejezője. *Izraelről*, azaz őt illetőleg, reá vonatkozóan. Az Ésa 10, 22. 23. szavait nem magyarázat végett, nem is csak emlékezetből idézi Pál, ahogy Basilius és Procopius Gazäus vélekedett, hanem a LXX-hoz alkalmazkodva és Hós 1, 10-re vonatkozással hangsúlyozottan hirdeti, hogy már Ésaiás határozottan megmondotta Izrael felől, miszerint csak a maradék fog megtartatni. τὸ ὑπόλειμμα (ezt olvassuk Sin AB alapján a LXX-ből átvett textus receptusbeli κατάλειμμα helyett), jelenti Izrael népének azt a kisebbséget, azt a töredék részt, amely a nagyobbszámú népből, tehát a többségből fennmarad, hogy eljusson a messiási idvességre. Az eredeti szöveg בְּשֵׁיטָה verbumban rejlik

gondolatot Pál a LXX szerint σωθήσεται futurummal fejezi ki, tekintettel arra, hogy itt Izrael maradékának megtartásáról, illetve a messiási idvességben leendő részesüléséről van szó. Különösen figyelemre méltó a profétai szózatban az a feltételes kijelentés, hogy ha megannyian volnának is Izrael leszármazottjai, mint a tengermelléki homokszemek, ha még koronként nagy számbeli szaporodás, erősbödés és elhatalmasodás jelei mutatkoznak is nálok: mindamellert érvényben marad az Isten kiválasztási végzése, mely szerint csakis a maradék, az elhívott kis sereg,

a hívők választott gyülekezete részesül a Krisztus országának üdvjvaiban. Ez az Isten igazságosságának és örök tanácsvégzésének summája, aminek tudatában, a zsidó nép hitelenségének láttára, vigasztalást nyer az apostol.

A 28. v e r s b e n a συντέμνων után a textus receptus a LXX-ből átvette a másolók révén tovább plántált eme bővítést: ἐν δικαιοσύνη, ὅτι λόγον συντέμνημένον, ami a régebbi tekintélyes kéziratokból hiányzik és mint az értelmezést nehezítő crux interpretum mellőzhető. A gondolat ez: Isten azt a vigasztaló ígéretet jelentette ki, hogy Izraelből a maradékot megtartja. Ez úgy is leend, mert Ő azt akarja, hogy a választott maradék megtérjen. Ez a vigasztaló reménység megnyugtatóssal tölti el a Pál lelkét, mivel a maradékon kívül levő nagyobb tömeg mellőzése az Isten igazságos ítéletének a következménye.

A 29. v e r s b e n újból felcsendül Ésaías proféta szózata (1, 9), melyet Pál a LXX szerint idéz: *Amiképen előre megmondotta Ésaías: Hogyha a seregeknek Ura nem hagyott volna nekünk magot, olyanok lettünk volna, mint Sodoma és hasonlatosak lettünk volna Gomorához. A mag — σπέρμα — jelenti az utódokat, azt az ivadékot, amelyből majd az imént említett maradék, a hypoleimma áll elő. Mint Sodoma és Gomora, úgy mi is teljes elpusztulásnak, azaz, itt az előbbi gondolattal összefüggőleg, az örök kárhozatnak estünk volna martalékul. Íme, az Isten igazságos szigorúsága mellett mennyire felmagasztosul az Ő irgalmassága! Nem taszítja el a kárhozható ítéletre teljesen érdemes, engedetlen és konokul hitetlen népet, hanem vigasztalásul hirdetteti a proféta által azt az ígéretet, hogy minden érdem, vagy igénylés kizárásával, tisztán kegyelemből, megtartja, idvezíti a Krisztushoz megtérő, hívő maradékot.*

30—33. v e r s. *Hívő pogányok elnyerték, hitetlen zsidók elveszítették a hitből való megigazolást.*

Az apostol, eddigi fejtegetéseiben, az ószövetségi kijelentésből, a történelem és tapasztalat bizonyosságaiból felsorolt érvekkel igazolta, hogy az Isten korlátlan mindenhatósága és ingyen kegyelme bármiféle emberi erőlködés, okoskodás és cselekedetbeli igazságkeresés ellenére másíthatatlanul örökké megmarad és érvényesül, viszont az ember, végképpen nem a testi leszármazás és utódlás révén, avagy saját érdeméért, vagy cselekedetéből, hanem egyedül csak az Isten irgalmasságából nyerheti el a bűnbocsánatot, a megszentelődést és megváltást. Most aztán áttér annak a ténynek megvilágítására és bebizonyítására, hogy Istennek ez a feltétlen szabadsága és kizárólagos felségjoga mimódon nyilvánult meg az üdvtörténelem folyamán? (30—33. v.) Tömör, határozott és tényekkel megerősített felelettel dönti el ezt a föltett kérdést: Nos hát, mit mondunk ezekre a most hallott, illetve olvasott bizonyágtevésekre?

30. v e r s. Τί οὖν ἐροῦμεν; kérdésre azonnal, minden bevezetés nélkül közvetlenül felel, összegezvén mindazt, ami a profétai jövendölések és a kapcsolatos előadás eredménye. *Pogányok — ἔθνη — nem az összes pogányság általánosságban, hanem e néptömegeből azok, akik nem törekedtek igazságra, nem fáradoztak azon, hogy Isten előtt igazak-*

nak találtassanak; akiket nem nyugtalanított az igazság keresése, azaz a bűntől való mentesség megtalálásának kérdése, mivel nem volt olyan kijelentésszerű törvényök, mint amilyen az Izrael népének életét szabályozó és feltétlenül érvényesnek elismert mózesi törvény volt; továbbá, akik a szívébe vésett erkölcsi törvényt sem tartották meg — eltekintve egyes kivételektől —, sőt erkölcsi apathiába süllyedtek (1, 28—32). Ilyen embereknek, pogányoknak ajándékozta Isten minden kiválóságra, származásra, vagy igyekezetre való tekintet nélkül, merő irgalomból szabad tetszése szerint az igazságot oly módon, hogy szent Lelke által hitet ébresztett azoknak a lelkében és ők ezzel a hittel megragadták, megtapasztalták a megigazulás áldásait. Az igazság — δικαιοσύνη — tehát, amelynek elnyeréséért azok a pogányok nem versenyeztek — τὰ μὴ διώκοντα —, de amelyet mégis ingyen, munka nélkül, Istentől megkaptak — κατέλαβεν —, ez az igazság — mondom — *a hitből való igazság*, ami azt igazolja, hogy pogányok éppen azért részesültek a megigazulás kegyelmében, mivel hitben engedelmeskedtek. Három ízben említi az apostol ebben a mondatban a δικαιοσύνη névszót, jelezvén ezzel ennek az üdvénynek jelentőségét, mivel a hitből való megigazulás alapja, forrása és oka a Krisztus váltságahalála, bűnt engesztelő, örökérvényű elégtétele és az ezt elfogadó, fogvatartó igaz hit.

Ellenben Izrael, megfelelőleg a szintén névelő nélküli ἔθνη-nek, nem az egyetemes népre, hanem a nép hitetlen többségi tömegére vonatkozóan értendő. Mivel — οὗ — ez a néptömeg az Isten előtt való igazságot a törvény teljesítése által akarta kiérdemelni és igazságot megszerző törvény — νόμος δικαιοσύνης — birtokában levőnek tartotta magát, és mint ilyen törekedett az igazságra eljutását elősegítő törvény betöltésére, amit azonban egyfelől a bűn miatt, másfelől a törvény elégtelen, képtelen volta miatt nem tudott megcselekedni: tehát e miatt, ennek következtében nem ért célhoz, mert igazságot megszerző törvényt nem tudott előteremteni, már csak azért sem, mivel olyan törvény nincs, amely képes volna a megigazulást megvalósítani. Ezt a tényt az apostol világosan megállapítja a következő

32. és 33. versben. *Miért* — διὰτί; — azaz: *Miért* nem jutott el az igazságra Izrael? *Mi* az oka az Izrael üdvből való kimaradásának? felelet: Ennek oka az, mert nem hitből, nem hit által keresték és várták az igazságot, hanem úgy, mintha — ἀλλ'ὡς — cselekedeteből származnék az igazság. Az ἐκ praepositio, magánhangzók előtt ἔξ genitivussal jelzi az eredetet, a forrást és az okot, amelyből a zsidók igazságra törekvése kiindult és amelyből az ő megigazulási igyekezetök meddősége, sikertelensége, kudarca előállott. Ők nevezetesen abban a téves hiedelemben éltek, mintha — ὡς — az igazságot cselekedetek útján meg lehetne szerezni, mintha cselekedetek által szent és igaz lehetne az ember Isten színe előtt. Úgy akarták feltüntetni és tekinteni a saját cselekedeteiket, a levitai rendtartások, szombatnapi szertartások, böjtölési, mosakodási, étkezési és egyéb vallási cselekvényeik teljesítését, mintha azokból, mint törvény által kötelezett cselekedeteből származnék a megigazulás,

amelyet ily módon kiki elnyerhet a mózesi törvény útján. A helyett, hogy a törvényt úgy tekintették volna, mint a Messiáshoz vezető nevelőt, kalauzt, ők elmerültek a betű sivár örvényébe és a megelevenítő Lélek életre vezérlése helyett a betű szolgaságának rabjává lettek. Ennek a hiába-való, merev, engedetlen viselkedésöknek és oktalan törekvésüknek természetes következménye az lett, hogy olyan akadály elé kerültek, amelyen átlábolni nem bírtak, beleütköztek a beleütközés kövébe, amely képilegesen szólva jelzi a Messiást, Krisztust, akinek testiképpen e földön megjelenését, főképpen váltságahalálát a zsidók határozottan képtelenségnek tartották és az Őbenne való hit által kegyelemből történő megigazulás lehetőségét mereven tagadták. A Krisztus és Pál korabeli zsidók tömegének és általában a krisztusellenes hitetlen zsidóknak az ütköző kőben való megbotlása, megsérülése és elesése, azaz kárhozatos hitetlensége nem váratlan és nem meglepő jelenség. Megjövendőlte ezt már az ószövetség evangélistája, az ihletett lelkű Ésaías:

Amint meg van írva: Íme, megütközés követ és megbotránkozás szikláját teszek le Sionon és aki hisz benne, az nem fog megszégyenülni.

Ezt a profétai tartalmú mondatot Pál két ésaiaisi hely (28, 16 és 8, 14) szavaiból szerkesztette egybe szabadon, az eredeti szöveg és a LXX nyomán. *A megütközés köve és a botránkozás sziklája* Ésaías szerint nem a törvény, hanem mélyebb értelemben, messiási vonatkozásban a Messiás, a Krisztus; Ő a Sionon, mint a választott nép középponti helyén letett alapkő, próbakő, drága szegeletkő, akiben a törvény, az ószövetség alap- és szegeletköve, élő — személyes beteljesedéshez jutott; aki emezeknek üdvöt és életet, amazoknak kárhozatot és halált hozó szikla; emezeknek halál illatja halálra, amazoknak pedig élet illatja életre (2 Kor. 2, 16), a szerint, hogy ki-ki miként gondolkozik és érez felőle, főképpen, hogy hisz-e avagy nem benne. Figyelemreméltó, hogy a megütközés követéről és a botránkozás sziklájáról szóló profétai jóslat (Ésa 8, 14) jelentőségére és alkalmazására vonatkozóan Pál és Péter apostol (1 Pét. 2, 7) teljesen egyező értelemben szólnak. A téves és önző törekvések célja felé futó zsidók megbotránkoztak Krisztusban, mert sziklaként állott az útjukban, amely ellen való küzdelmökben ízzé-porrá zúzódtak. A hitetlen zsidóknak nincs mentségök. Egyetlenegy menedékök a hit. Saját profétájuk által mutatta meg Jahve nekik az utat, amelyen haladva kikerülhetik a Messiással való összeütközést és a Benne való botránkozást. Ez az út a hit útja. Aki hisz Őbenne, aki hittel és hűséggel szilárdan ragaszkodik Hozzá: az a büntető ítélet áradatainak láttára és semmiféle körülmények között sem futamodik meg (ὄ σπέρσει), sőt ingadozás nélkül bátran áll, mert vele, mellette van Krisztus. Egyedül a Benne való hit által igazul meg zsidó és pogány egyaránt. A **וְלֹא יִדְוּ** szavakat

a LXX οὐ μὴ κατασχουσθῆ, Pál οὐ κατασχουσθήσεται szavakkal fordította, ami értelmileg ugyanazt fejezi ki. A *καί* után a textus receptus πᾶς szót is olvas, nyilván 10, 11 szerint. Ezt azonban itt a legtöbb kódex mellözi, Luther, Károli szintén.

Alapszöveg

10. 1. *Atyámfiai!* szívem szerint kívánom és Istentől könyörgöm Izrael idvességét. 2. *Mert bizonysgot teszek felölök, hogy van bennök Isten iránt való buzgóság, de nem megismerés szerint; 3. mivel az Isten igazságát nem ismerve és az ő tulajdon igazságukat igyekezvén érvényesíteni; az Isten igazságának nem engedelmsekdedtek. 4. Mert a törvény vége Krisztus, minden hívőnek igazságára. 5. Mózes ugyanis azt írja a törvényből való igazságról, hogy amely ember cselekszi azt, élni fog általa. 6. Ellenben a hitből való igazság így szól: Ne mondd a te szívedben, kicsoda fog felmenni az égbé, azaz, hogy Krisztust aláhozza; 7. avagy kicsoda száll alá a mélységbe, azaz, hogy Krisztust felhozza a halottak közül. 8. De mit mond? Közel van hozzád az ige, a szádban és a szívedben van, azaz a hitnek ígéje, amelyet mi hirdetünk. 9. Mert ha vallást teszsz a száddal az Úr Jézusról és szívedben hiszed, hogy az Isten feltámasztotta Őt a halálból: megtartatol. 10. Mert szívvel hiszünk az igazságra, szájjal pedig vallást teszünk az idvességre. 11. Mert azt mondja az irás: Mindaz, aki hisz Ő benne, meg nem szegyenül. 12. Mert nincs különbség zsidó és görög között, mert Ő az Úra mindeneknek, aki kegyelemben gazdag mindazok iránt, akik Őt segítségül hívják. 13. Mert mindaz, aki segítségül hívja az Úr nevét, megtartatik. 14. Mímodon hívják azért segítségül azt, akiben nem hisznek? Mímodon hisznek pedig abban, aki felöl nem hallottak? Mímodon fognak pedig hallani hirdetö nélkül? 15. Mímodon fognak pedig hirdetni, ha el nem küldetnek? Amint meg van írva: Mily kellemesék a jókat hirdetőknék lábait!*

16. *De nem mindenek engedelmeskedtek az evangéliomnak. Mert Ésaiás mondja: Uram, kicsoda hitt a mi beszédünknék? 17. Annakokéért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által. 18. De mondom: Avagy nem hallották-é? Söt inkább; az egész földre elhatott az ő hang-jok és a lakóföld véghatáráig az ő beszédök. 19. De mondom: Vajjon nem ismerte-é Izrael? Elsöül Mózes mondja: Én féltékennyé teszek titeket egy nemnépre, megharagítalak titeket egy értelmelen népre. 20. Ésaiás pedig fölbátorodik és mondja: Megtaláltak azok, akik engem nem keresnek, nyilvánvaló lettem azok előtt, akik felölem nem kérdezősködnek. 21. Az Izraelről pedig ezt mondja: Egész napon kinyujtottam a kezeimet az engedetlenkedö és ellenmondó nép felé.*

Értelmezés

1. v e r s. *Atyámfiai* — ἀδελφοί — megszólítással fölkelti az apostol e levele olvasóinak érdeklődését az iránt, hogy kételkedés nélkül elhiggyék azt a nyilatkozatát, hogy ő Izrael népe idvezüléséért őszintén, önzetlenül buzgólkodik. Az anakoluthikus μέν itt a gondolat bensőségét jelzi. εὐδοκία jóakarát, tetszés, vágyódás, itt — hó óhajtás, buzgó kívánság. δέησις kérés, kérelem valakihez valakiért, πρὸς τινα ὑπὲρ τινος. A kritikai szövegek ὑπὲρ αὐτῶν olvasása helyett a textus receptus ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ-t közöl, amely, különben megfelelő értelmű módosítás a későbbi másolóktól származott, akik azért írták így, mivel a templomi felolvasás céljára szánt szakasz ezzel a verssel kezdődött. Egyébiránt az αὐτῶν a zsidókra vonatkozik, akiknek idvezülése Pálnak úgyszólván szívügye és akikért buzgó fohászzkodásokkal járul Isten színe elé, mivel reméli, hogy még megtérhetnek a Krisztushoz.

A 2. v e r sben az apostol a zsidó nép iránt érzett bensőséges érdeklődésének okául, a már előbb (9, 4-ben) felsorolt kiváltságos előnyök szem előtt tartásával új mozzanatot említ meg. Utal nevezetesen arra a vallásos buzgókodásra, amelyet a zsidóság úgy egyéni, mint házi és zsinagógái ájtatosságában gyakorol, amiért természetesen elismerést érdemel. *Mert bizonysgot teszek felölök, hogy van bennök Isten iránt való buzgóság, de nem megismerés szerint.* Az apostol emlékezetében fel-

újulnak azok a küzdelmek és szenvedések, amelyeket a zsidó nép az egyistenhívő vallás épségben fennmaradásáért századokon át kiállott, hogy a Jahvéhoz való hűségét és ragaszkodását megmutassa a föld népei előtt, Őmaga szintén ismeri ezt a buzgólkodást, amelyről bizonyóságot tesz; de egyszersem kinyilvánítja, hogy az, nem helyes mérlegelés és megfontolás, *nem megismerés szerint* való, mert a külső szertartáskodás formásaiba belemerülve megfeledkeztek arról, hogy a törvény rendelkezéseinek igazi értelmét, célját, jelentőségét kutassák, meglássák és megismerjék. Ebből a mulasztásból és oktalanságból keletkezett az a téves hiedelmök, hogy ők a cselekedeteikkel kérdemlik az Isten előtt való igazságot. Erre a nagy tévedésre és ennek következményére mutat rá Pál a

3. v e r s b e n. *Mivel az Isten igazságát nem ismervén és az ő tulajdon igazságukat igyekezvén érvényesíteni: az Isten igazságának nem engedelmeskédtek.* Aminthogy a zsidók önmagukat okolhatták azért, amit rájuk bizonyít Pál, hogy t. i. nem ismerték az Isten igazságát, mert nem akarták elhinni, hogy az ő igazságuk Isten ingyen adománya: éppenúgy e megismerés hiánya okozta azt, hogy ők a tulajdon igazságukat, azaz a törvény parancsainak és követelményeinek teljesítése által elnyerni vélt érdemüket, mint cselekedeteik jutalmát igyekeztek érvényesíteni öngazságu, az Isten igazsága helyett. ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, mint előbb (9, 30) δικαιοσύνη ἐκ πίστεως az az igazság, amely örök végzés szerint Istentől van és érvényesülési alapja a Krisztus váltságérdeme, ami azt jelenti, hogy csakis a Krisztusban való hit által nyerhető el Isten kegyelméből. Ezt az igazságot a Pál korabeli zsidók szemtől-szembe látták, hirdettetni hallották és mégsem ismerték meg, nem fogadták el, sőt ennek ellenében egészen másféle, csupán a saját homályos elképzelésöknek tetsző igazságot törekedtek elérni, amely eo ipso nem vezethet üdvre. Ezzel a cselekedetükkel ellenszegültek, *nem engedelmeskédtek az Isten igazságának*, nem hittek az evangéliomnak, nem fogadták el azt, sőt üldözték és pusztították az Isten egyházát és annak hívő tagjait. Szóval: minden szándékuk és cselekedetük az Isten igazsága meg nem ismerését, öngazságukra törekvésüket és Istentől elpártolásukat bizonyítja. Így lett rájuk nézve a törvény ítéletté és átokká.

4. v e r s. *Mert a törvény vége Krisztus, minden hívőnek igazságára.* Ő a törvény végcélja, Őréa mutat, Őhözza vezérel mint nevelő kalauz a törvény (Gal. 3, 24). Ő töltötte be legtökéletesebben a törvény összes parancsolatait és rendelkezéseit. Őbenne valósult meg a törvény igazi értelme és minden ígérete. Az Ő váltságahalála következtében az idvezülés, a megigazulás kizárólagos alapja a Benne való igaz hit, ami végképpen érvénytelenné tette a törvény által megigazulni akarásnak még a gondolatát is. *Minden hívőnek*, zsidónak, pogánynak egyaránt, bárki legyen is az a hívő, Krisztusban van az igazsága Istentől, kegyelemből (1 Kor. 1, 30). Ennek a ténynek másíthatatlan voltát bizonyítja be Pál az ószövetsegi kánon, illetve a törvény két bizonyágtételére való hivatkozással.

5. v e r s. *Mózes ugyanis azt írja a törvényből való igazságról, hogy amely ember cselekszi azt, élni fog általa.* Ezt a tételt Pál 3 Móz 18, 5

szerint a LXX nyomán idézi úgy, mintha a törvény cselekedeteiből eredni vélt igazság a Mózes szavaival jellemezné önmagát, amennyiben az életet a törvény parancsolatainak teljesítésétől teszi függővé; az örökélet pedig igazság nélkül nem nyerhető el. A kódexekből másolt különféle kritikai olvasásoknál döntő értékűnek tekintendő Gal. 3, 12, mely szerint Pál a mondat második felét így olvasta és írta: ὁ ποιήσας αὐτὰ (ἀνθρώπος) ἔσται ἐν αὐτοῖς. E szerint az αὐτὰ utal a törvény prostagmataira, amelyeknek betöltői azokban (ἐν αὐτοῖς) megtalálják üdvöket, viszont ἐν αὐτῇ vonatkozik a törvénybeli igazságra, amely a törvény teljesítéséért remélt érdemből származik. Mindkét szempontból nézve, a törvény útján csakis cselekedetbeli igazságról lehetne szó; de mivel tökéletes törvénybetöltésre halandó nem képes, Mózes is csak azt állítja meg, hogy az ember nem igazulhat meg a törvény által.

6—8. vers. *Ellenben a hitből való igazság így szól: Ne mondd a te szívedben, kicsoda fog felmenni az égbe, azaz hogy Krisztust aláhozza; avagy kicsoda száll alá a mélységbe, azaz hogy Krisztust felhozza a halottak közül. De mit mond? Közel van hozzád az ige, a szádban és a szívedben van, azaz a hitnek ígéje, amelyet mi hirdetünk.* Pál ezeket a gondolatokat az 5 Móz. 30, 1—14-ben olvasható szövegezésből a LXX nyomán, noha eltérőleg alkalmazza. Miként az előző versben a *nomos* személyesítője gyanánt Mózes szólott, aképpen most a hitből való igazság szólal meg, utalással az elobbi vers tartalmára. Pál ugyanis nem szándékozott a Mózes szavaira támaszkodva argumentálni és annak tekintélyére, mint döntő bíróra hivatkozni, tehát a hitből való igazság által szabadon mondatja el azt, ami a Mózes szavainak mélyebb értelme és távolabbi célkitűzésének jelentősége. Mózes deuteronomiumbeli rendelkezésének értelmében a törvény parancsolatai nem megfoghatatlanok, nem elérhetetlenek, hanem megérthetők, teljesíthetők a Jahve segedelmével és az Ó kegyelméből. A népek nem kell töprengeni a miatt, hogy miképpen valósítsa meg a törvényt. Nincs szükség arra, hogy bárki is olyan fonák gondolatokat forgasson az elméjében, hogy felmenjen az égbe és onnan hozza le a törvényt; azt sem kell tenni, hogy a tengeren túl utazzék, hogy onnan hozza el és hallassa a néppel, hogy teljesítse azt. Ez mind szükségtelen és céltalan törekvés, mert *az ige* felette közel van hozzád, a szádban és a szívedben van, hogy teljesítsed azt. Ugyanígy kell gondolkozni a Krisztusra és a hitnek ígéjére vonatkozóan. Nincsen szükség eget ostromló és a tenger mélységeit kutató erőlködésekre, hogy megtalálhassad a hitből való megigazulás útját, mintha temagadnak kellene munkálnod az idvezüléset. Ott van a szádban és a szívedben *a hitnek beszéde* — τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως —, ami nem kíván egyebet, mint szívből eredő igaz hitet és szájjal való őszinte vallástételt. Ezt a hitről szóló beszédet hirdetik a Krisztus szolgálói, akik nem önzésből vagy érdekből, hanem Krisztus meghagyásából hirdetik és terjesztik a hit evangéliomát Isten dicsőségére.

9. vers. *Mert ha vallást teszesz száddal az Úr Jézusról és szívedben hiszed, hogy az Isten feltámasztotta Őt a halálból; megtartatol.* ἔρ: okhatározó értelemben = mert, mivelhogy. Az apostol igazolja azt, hogy

a hit beszéde, azaz a hitről szóló evangéliom, ha abban hiszsz és róla vallást teszsz: idvezít; tehát az a beszéd, amely a szívedben van és amelyről a száddal vallást teszsz, nem más, mint a megtartást eszközlő hit beszéde. A hit és a vallástétel elválhatatlan kapcsolatban van egymással. A vallástételen a hívő bizonyágtétel és a hiten a bizonyágtételben nyilvánuló hit értendő. Mindkettőnek tárgya Jézus, aki Úr, idvességünk szerzője és adományozója és vallástételünk tartalma és tárgya. Ő Úr, mert a halálból feltámadott és felmagasztalt, megdicsőült Megváltó. *Hogy az Isten feltámasztotta Őt a halálból*, ez jelzi azt az üdvtényt, amely által Jézus az emberiség Megváltója lett. Azzal ugyanis, hogy Isten feltámasztotta Jézust a halálból, bebizonyult, hogy Ő nem mint bűnös, tehát nem a maga bűne miatt halt meg, hanem a bűnösök büntetését szenvedte el. Meghalt a mi bűneinkért és feltámasztatott a mi megigazulásunkért — *διά* (4, 25). *Megtartatol* — *σωθήση* — jelenti a kárhozattól való megszabadulást és az idvességre eljutást.

10. vers. *Mert szívvel hiszünk az igazságra, szájjal pedig vallást teszünk az idvességre.* Indokolás — *ῥᾶπ* —. Szívvel való hívés és szájjal való vallástétel vezérel az idvességre. A száj és szív ószövetségi jelzésének mellőzésével, az apostol elsőbb helyen hangsúlyozza itt a szívvel való hívést, mint amely jelentősebb tényező a szájjal való bizonyágtételnél. A hited bizonyágtéves nélkül és a bizonyágtévésed hit nélkül nem juttat el az üdvre. A tiszta szívből származó igaz hit Isten ingyen kegyelméből megigazulást nyújt; úgyde a hívő keresztyénnek vallástételben kell tanubizonyágot tennie arról, hogy a hite nem üres szó, hanem a szíve mélyében gyökerező igazi meggyőződés. A vallástételt a hit ereje hozza létre, mert a hit és a vallástétel szerves összeköttetésben van egymással. Ahol nincs élő igaz hit, ott nem lehet szó vallástételről. Az apostol élő, erős, tántoríthatatlan igaz hitet és ebből származó, ezáltal élesztett igaz keresztyén vallástételt hirdet, mint amely igazságra, idvességre vezérel. Megjegyezzük, hogy Bullinger Henrik zürichi reformátor ezt a verset választotta a második helvét hitvallás jeligéjéül.

Az idvesség alapja, forrása és oka a hit.

11. vers. *Mert azt mondja az írás: Mindaz, aki hisz Őbenne, meg nem szégyenül.* Ebből az ószövetségi idézetből mind a profétai szövegben, mind a LXX-ban hiányzik *πισς*, amit 9, 33-ban ugyanazon olvasás nyomán mi szintén mellőztünk. Itt azonban már a legtöbb kódex hiteles bővítésként közli, mint az apostol tudatos írását, annak hangsúlyozása végett, hogy a cselekedetbeli megigazulás teljes érvénytelensége ellenében, a hitből való megigazulásnak minden hívőre kiterjedő egyetemlegességét annál inkább kiemelje. Ebből világos, hogy az idvezülés kizárólagos feltétele a hit. Ez az üdvniversalismus kapcsolatos az üdvről szóló evangéliom egyetemes hirdetésével, hogy így arról a föld minden lakója, zsidó és pogány egyaránt értesüljön, halljon és tudjon.

12. vers. *Mert nincs különbség zsidó és görög között, mert Ő az Ura mindenknek, aki (kegyelemben) gazdag mindazok iránt, akik Őt segítségül hívják.* Bármily kedvetlenül fogadják is ezt a mondást a törvény

és cselekedetek útján igazságra iparkodó emberek, mindazáltal kijelenti az apostol a szentírás értelmében, hogy amiképpen mindenek ugyanazon bűn miatt kárhoztak el, azonképpen mindenek ugyanazon egy közbenjáró által nyerik vissza az életet. Mert mindeneknek ugyanaz az Úra, tudniillik Krisztus, akinek a kegyelme gazdagsága mindenekre kiterjed. πλουτῶν scilicet χάριτι; vagy χρηστότητι, annyira bővölködik a kegyelemben, hogy a hívőknek bármily nagy sokaságát teljesen megelégtíti és még akkor is felettébb gazdag. Minthogy tehát Krisztus ilyen nagy és gazdag Úr, ennél fogva hatalma van arra, hogy idvezítse mindazokat, zsidókat és pogányokat különbség nélkül, akik Őbenne hisznek és Őt hívő lélekkel segítségül hívják.

A 13. versben a Krisztust megillető segítségül hívásnak írszerúségét indokolja az apostol Jóel 3, 5 alapján a LXX (2, 32) szerint: *Mindaz, aki segítségül hívja az Úr nevét, megtartatik.* A proféta Jahve segítségülhívásáról szól és mivel Pál a jóeli kijelentést messiási értelemben Krisztusra vonatkoztatta, akiben, mint Messiásban, a Jahve lénye dicsőült meg, tehát nyilvánvaló, hogy az apostol Krisztusnak imádást tulajdonít (9, 5; 13, 9; 1 Kor. 1, 2. Fil. 2, 10 k.).

14. vers. *Mimódon hívják azért segítségül azt, akiben nem hisznek? Mimódon hisznek pedig abban, aki felől nem hallottak? Mimódon fognak pedig hallani hirdető nélkül? 15. Mimódon fognak pedig hirdetni, ha el nem küldetnek? Amint meg van írva: Mily kellemesék a jókat hirdetőknek lábai!*

A jóeli profétia evangéliomi értelemben való hangsúlyozásával kapcsolatos az apostolnak az a logikus következtetése, hogy az Úr segítségül hívásának, az idvességről szóló evangéliom hirdetésének és terjesztésének nélkülözhetetlen követelménye az *ἀποστολή*, az apostoli munka. Amiképpen az Úr segítségül hívásának — *ἐπικλησις* — alapfeltétele a hit, aképpen a hit az íge hallásából, a hallás pedig az íge hirdetéséből, az ígehirdetés pedig az Úr által megbízott és elküldött szolgálóinak munkája folytán jó létre. Az apostol föltárja itt az ő egyetemes célú és az egész emberiség idvezüléséért kifejtett önzetlen munkálkodása miatt ellene torzsalkodó zsidók előtt, hogy Isten az Ő nagy irgalmasságából minden lehető megcselekedett avégett, hogy zsidók és pogányok különbség nélkül eljuthassanak a messiási idvességre, mert azt akarja, hogy a Krisztus nevét mindenek segítségül hívják és idvezüljenek általa. Istent tehát nem okolhatja senki azért, ha a zsidók többsége nem hisz a Megváltóban. Isten idejében elküldötte az íge hirdetőit, hogy hallják és megértsék a népek, tehát elsősorban a zsidók az üdv evangéliomát. Mindenki előtt föltárta és megmutatta a hit útját, az igazság valóságát, az idvesség és örökélet elnyerésének feltételeit. Mindezt cselekedte Isten az Ő küldöttei, hírnökei, szolgálói által, akik a proféták, az apostolok, az íge hirdetői. Pál apostoli küldetése és munkálkodása szintén és kiváló módon Isten kegyelmi ténye, haszinte ezt a zsidók hitetlen többsége nem ismeri is el, aminek természetes következménye az ő ellenséges indulatuk. Ám Pál, küldetéséhez híven hirdeti a Krisztus evangéliomát; mert apostoli

tisztét Jézus Krisztustól kapta (1 Kor. 1, 17. Gal. 1, 12. 16.), mint a többi közvetlen megbízású apostol és így benső indításból, ihletettségből teljesíti az egész emberiségre kiható hivatását, melynek végcélja az, hogy mindenek segítségül hívják az Úr nevét és idvezüljenek a Benne vetett igaz hit által. Pál nagy lelki örömmel szól arról az üdvhirdetői küldetéséről, amelyről már Ésaías proféta is lelkesülten nyilatkozott (52, 7) ama szavai-val, amelyeket Pál messiási értelmezéssel, az evangéliom hirdetőire vonatkozó jövendőlésnek tartott. Az itt idézett ésaíasi szöveget (52, 7), az eredeti héber szövegből a revidéalt Károli így fordította: „Mily szépek a hegyeken az örömondónak lábai, aki békességet hirdet, jót mond, szabadulást hirdet.“ Hasonló ígék olvashatók tömörebb kifejezéssel Náhumnál (1, 15): „Ímé a hegyeken örömhírhozónak lábai, aki békességet hirdet.“ Náhum arról a hírnökről szól, aki Ninive összeomlásának hírét vitte Jeruzsálembe, Ésaías pedig a babyloni fogságból való megszabadulás örömezésével hazatérő hírnökök közeledését ecseteli, akiknek már a jövését, a lábuk nyomát és közeledését szemlélni is gyönyörűség, kellemes látvány. Hátha még hallszik az ő örvendetes hírmondásuk! Pál ennek az ószövetségi jóslatnak visszhangjaként az egész földön békét, jót, szabadulást, szóval üdvevangéliomot hirdető férfiakról jövendől, rámutatván arra az időre, amikor majd minden test látja az Úrnak megjelenendő dicsőségét, az idvességet (40, 5). Pál itt, ahogy többször is tenni szokta, eltér a LXX-től és az eredeti héber szöveg értelmében fejezi ki gondolatát olyanformán, hogy a *hegyek* ésaíasi jelzésének mellőzésevel az egész világra általánosságban kiterjedő evangéliomhirdetést hangoztatja és az egyes számú ésaíasi alany helyett az evangéliomhirdető apostolokat többesszámban nevezi meg. Eképpen bizonyította be Pál azt a tényt, hogy Isten az idvezülés útját az egész emberiség előtt felmutatta, az idvezülés lehetőségét zsidóval, pogánnyal kivétel nélkül megismertette. De noha a bűnös emberiség iránt ily nagy irgalmassággal volt, mégsem engedelmeskedtek mindenek az Ő beszédének, az evangéliomnak, amint ez a következő versben olvasható apostoli nyilatkozatból kitűnik.

16. v e r s. *De, nem mindenek engedelmeskedtek az evangéliomnak. Mert Ésaías mondja: Uram, kicsoda hitt a mi beszédünknek?* Ἄλλ' ἄμδε, annak ellenére, hogy az üdv hírnökeit az Isten elküldötte széles e világba, hogy az ő ígehirdetésük következtében mindenkinek módja és alkalma legyen arra, hogy az Úr nevének segítségül hívása útján eljusson az idvességre: mindazáltal nem engedelmeskedtek mindannyian. οὐ πάντες nem általánosságban, hanem közvetlenebbül azokról a zsidókról értendő, akik a közöttük és körükben misszionáló evangéliomhirdetőkre ügyet sem vetettek, rájuk nem is figyeltek. Az apostol előbb már (3, 3) utalt arra, hogy ἠπίστησάν τινες, azaz némelyek, akiknek a száma pedig szerfelett nagy volt, az Istennek rájuk bízott ígéje ellen hűtlenséget tanúsítottak és nem engedték magukat az íge által Krisztushoz vezetetni. Ugyan-ebben az értelemben szól itt, gyöngéden (οὐ πάντες) éreztetve a hitetlen zsidókkal, hogy az evangéliomnak mindannyian engedelmeskedhettek

volna, ha megismerés szerint akarták volna. Ebbeli hitelenségükre céloz a proféta feljajdulása (Ésa 53, 1): Uram, kicsoda hitt a mi tőlünk hallott ígéknek? Az ésaíasi šēmū'āh a LXX szerint ἀκούη jelenti az Isten beszédének hirdetését, a Jézus Krisztus evangéliomának prédikálását (v. ö. Ján. 12, 38).

17. vers *Annaκοκάért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által.* Az előző ésaíasi idézetből igazoltan következteti (ἄρα) az apostol, hogy a hit az íge hirdetésének hallásából (ἐκ), a hallás pedig a hirdett íge által (διὰ) jó létre. A textus receptus Θεοῦ olvasása jelöli a forrást, amelyből az íge fakad, az alexandriai és görög-latin kéziratok χριστοῦ jelzése pedig az íge tárgyát nevezi meg. Az előbbi olvasás inkább megfelel az apostoli elgondolásnak. A hit és hallás eme fogalmi meghatározásából világosan látható, hogy a zsidók többségének hitelensége az evangéliom ellenében tanusított merev megvetésökből, ridegen elutasító magaviseletükből származott. Nem akarták hallani az Istén beszédét és így nem is hozhatta létre bennök a Szentlélek a Krisztusban való hitet, amint ezt az apostol a következőképpen adja elő :

18. vers. *De mondom: Avagy nem hallották-é? Sőt inkább; az egész földre elhatott az ő hangjok és a lakó föld véghatáráig az ő beszédök.* ἀλλὰ λέγω, v. ö. 19. v. és 11, 1. Ellenvetésképpen maga az apostol teszi föl a tagadólagos kérdést: Avagy nem hallották-é a hitetlen zsidók az evangéliom hirdetését? Ha ez valósággal így volna, akkor mentségükre szolgálna az a körülmény, hogy nem hisznek Krisztusban. Ámde, éppen ellenkezőleg mást bizonyít az írás és a történeti tapasztalat. μενοῦνγε határozottan fejezi ki a feleletben foglalt igazság hitelességét. Sőt ellenkezőleg; az egész földre elhatott az ő hangjok — ὁ φθόγγος αὐτῶν —. A cáfoló mondatot a 19. Zsoltár 5. verséből idézi az író a LXX szerint. A zsoltáriró Istennek a természeti világban elhangzó dicsőítését zengi. Az ég és a mindenség magasztaló szózata kihat az egész földre és a világ végéig. Ezt a mondást találóan és tudatosan alkalmazza Pál az evangéliom hirdetőire, akik szíjjel menve az egész földre, prédikálják az evangéliomot az egész emberiségnek.

19. vers. *De mondom: Vajjon nem ismerte-é Izrael? Elsőül Mózes mondja: Ἐν féltékennyé teszlek titeket egy nemnépre, megharagítalak titeket egy értelmetlen népre.* Újabb antithesis, amelynek helytálló valósága esetén a zsidók többségének engedetlenségét és hitelenségét még lehetne érteni. Μη Ἰσραήλ hangsúlyozott alany, amelynek már a hallatára is nyilvánvaló a feltett kérdésre várt felelet, hogy tudniillik Izrael hallomásból, hírből igenis ismerte az evangéliomnak úgy a zsidók, mint a pogányok között való hirdetését és ennek eredményeit, mert mindenki, tehát az összes zsidók által is hallható, megismerhető módon, mindenütt szólották az elküldött apostolok az evangéliomot és így az nem lehetett ismeretlen éppen a messiási ígéretek megvalósulását epedve váró összes zsidók előtt, akik erről a szerintök új tudományról legalább is annyit — amennyit, de a hívővé levésre nézve eleget hallottak, tudtak és ismertek, de az ő megtérés-

től idegenkedő szívök keménysége miatt el nem ismertek, megismerni nem akartak és értelmetlenül, érthetetlenül elleneszegültek annak. Az tehát nem lehet mentség Izraelre nézve, mintha nem ismerte volna az üdv evangéliomát. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban hivatkozik az apostol az 5 Móz. 32, 21-ben olvasható jóvendőlésre, amelyet Mózes, mint a proféták sorrendjében első — πρώτος — már évszázadokkal előbb kijelentett Izrael népének, amely kárhozatos bálványimádással sokszor felingerelte Jahvét a féltékenységre, és konok engedetlenkedésével sokat bosszantotta Urát, Istenét. Az apostol közvetlenül Mózeset szólaltatja meg, ezért van a ὑμᾶς az eredeti és LXX szöveg αὐτούς jelzése helyett. Az értelem ez: Mivel Izrael Jahvét, az ő Urát Istenét a bálványimádást szigorúan tiltó parancsolat ellenére idegen, nem is létező istenek tisztelésével haragra indította, ezért büntetésül éreznie kell a féltékenység gyötrelmeit, annak a nem választott népnek a részéről, amely nem ismerte az Istent. Ez a mózesi jóslat valósult meg a Pál korában, mint később is a történelem folyamán, midőn a pogányok megelőzték a zsidókat a messiási üdv evangéliomának elfogadásában és a Krisztusban való hívés boldogító áldásainak elnyerésében. A pogányokat a szöveg *nem nép* jelzéssel említi, mivel őket csak embertömegeknek, nem pedig népeknek tartották a zsidók, akik viszont csak magukat tekintették választott népnek, minden más népet gojimnak, idegennek, és vallási tudatlanság miá értelmetlennek, butának (ἔθνος ἀσύνετον, גוֹיִם) bélyegezvéen meg. Egyébiránt az apostol által idézett eme mózesi mondás is mutatja, hogy Izrael mily közelségben érezte magát a Jahvejához és mennyire képes volt volna az evangéliom megértésére, ha akarta volna.

20. v e r s. Ugyanezt a tényt, amely a Mózes ajakairól még úgyszólván csak burkolt szavakkal jelzetten hangzott el, Ésaías proféta nyíltan és bátran kijelenti: „Ésaías fölbátorodik és ezt mondja: Megtaláltak azok, akik engem nem keresnek nyilvánvaló lettem azok előtt, akik felőlem nem kérdezősködnek.“ A kiváltságos előnyeire felettébb féltékeny Izraellel szemben csakugyan merészség kellett ahhoz, hogy valaki azzal a határozottsággal szóljon, amint azt Ésaías cselekedte. Az eredeti héber szövegből (Ésa. 56, 1) ezt a verset a mi revideált Károlink (1908) így fordította: „Megkeresni hagytam magamat azoktól, akik nem is kérdeztenek; megtaláltam magamat azokkal, akik nem is kerestenek.“ Itt minden szó cáfolhatatlanul igazolja, hogy Izrael nagy többsége a hitről szóló íge iránt kezdettől fogva engedetlenkedést tanúsított, amely ridegen visszautasító bűnös viselkedése következtében sokszor bálványimádásra és az ezel együttjáró erkölcstelenségre vetemedett. Pál a proféta szavaival bizonyítja be, hogy az üdv útja Izrael előtt mindig tárva-nyitva volt (μη οὐκ ἔγνω; 19. v.), de ő tévutakra hajolt, gonosz ösvényeken járt, nem kellett neki a hitből való igazság, hanem cselekedetek, múltó értékű külső ceremóniák útján kereste az Isten előtt való igazságot. Ennek az Istentől elpártolt hitetlen Izraelnek nyíltan a szemébe mondja az apostol a profétai ígét, hogy azok találták meg az Istent, akik Őt nem keresték és azok előtt

lett nyilvánvaló, azoknak nyilatkoztatta ki a lényét és igazságát, akik felőle nem kérdezősködtek. A zsidóknak az eljövendő Messiás ellen tanusítandó hitetlen magatartásáról és ezzel ellentétben a pogányok üdvre való elhívásáról másutt (52, 13—15) is jövendőlt a proféta, hogy tudniillik a Messiás ámulatba ejt sok népeket, azaz pogányokat, mert amit nekik nem beszéltek, azt meglátják és amit nem hallottak, azt megértik. Ezzel egyszersmind ki van mondva, el van döntve az az alapelv, mely szerint az Isten szabad kiválasztásának és üdvre rendelésének korlátlan hatalmú joga másíthatatlan és örök érvényű.

Ugyanezzel a kemény hanggal kiáltja az apostol a proféta szavait közvetlenül a makacsul hitetlenkedő zsidók fülébe a következő vers szerint.

21. vers. *Az Izraelről pedig ezt mondja: Egész napon kinyujtottam a kezeimet az engedetlenkedő és ellenmondó nép felé.* Ez a zsidókra vonatkozó profétai mondás (Ésa. 65, 2) az Isten kifogyhatatlan türelmességének és a zsidók többsége kárhozatos elvetemültségének tanubizonyosága. *Egész napon, azaz szakadatlanul védelmezte, oltalmazta, takargatta ezt a népet, amely olyan volt, mint a pártütő és makacs fiú, aki a szülei jó szóra nem hallgat, a fenytékre ügyet sem vet, konok, engedetlen, akit a mózesi törvény megkövezésre ítélt (5 Móz. 21, 18—21).* Ennek a vásott népnek hirdette Ésaías és Pál az Isten idvezítő irgalmasságát és a kegyelemből hit által való megigazolást.

Alapszöveg

11. 1. *Mondom tehát, vajjon elvette-é az Isten az Ő népét? Semmiképpen nem; mert én is izraelita vagyok, Ábrahám magvából, Benjamin nemzetségéből. 2. Nem vetette el az Isten az ő népét, melyet eleveismert. Avagy nem tudjátok-é, mit mond az írás Illésről, amint panaszkodik az Istennek az Izrael ellen? 3. Uram, a te profétáidat megölték, oltáraidat lerombolták és egyedül én maradtam meg és engem is halálra keresnek. 4. De mit mond neki az isteni válasz? Hagytam magamnak hétezer férfit, akik nem hajtottak térdet a Baálnak. 5. Hasonlatosképpen tehát a mostani időben is van maradék, a kegyelemből való kiválasztás szerint. 6. Ha pedig kegyelemből, akkor nem cselekedetekből, mert különben a kegyelem nem volna többé kegyelem. (Hogyha pedig cselekedetekből, akkor nem kegyelemből, különben a cselekedet nem volna többé cselekedet.) 7. Micsoda tehát? Amit Izrael keres, azt nem érte el; ámde a kiválasztás elérte; a többiek pedig megkeményítettetek, 8. amint meg van írva: Az Isten bódultság lelkét adott nekik; szemeket, hogy ne lássanak, füleket, hogy ne halljanak mind e mai napig. 9. Dávid is mondja: Legyen az ő asztaluk hurok, és háló és botránkozás és megtorlás nekik, 10. sötétüljenek meg az ő szemek, hogy ne lássanak és az ő hátukat mindenkorra görbítsd meg.*

11. *Mondom tehát, vajjon azért botlottak-é meg, hogy elessenek? Semmiképpen nem; hanem az ő vétkek miatt a pogányoké az idvesség, hogy amazok vetélkedésre gerjedjenek. 12. Ha pedig az ő vétkek világnak gazdagsága és az ő veszteségök pogányok gazdagsága: mennyivel inkább az lesz az ő teljességük. 13. Nektek, pogányoknak pedig ezt mondok: Amennyiben tehát én pogányok apostola vagyok, dicsővé teszem a szolgálatomat. 14. haugyan vetélkedésre bírdam az én véreimet és megmentenék közülök némelyeket. 15. Mert ha az ő elvettetésük a világ megbékélése: micsoda lesz a felvételésük, hanemha élet a halálból? 16. Ha pedig a szenge szent, a tézsza is az, és ha a gyökér szent, az ágak is (azok).*

17. *Ha pedig néhány ág letörött, te meg vadolajfa létedre beoltattál, azok helyébe és részese lettél az olajfa gyökerének és kövérségének: 18. ne kérkedjél az ágakkal szemben; ha pedig kérkedel: nem te hordod a gyökeret, hanem a gyökér téged. 19. Azt mondod tehát, hogy azért törtetek le az ágak, hogy én ottassam be — 20. Úgy van; a hitelenség miatt törtetek le, te pedig hit által állsz. Ne fuvalkodjál fel, hanem felj; 21. mert ha az Isten a természet szerint való ágak-*

nak nem kedvezett : neked sem fog kedvezni. 22. Lásd meg tehát az Isten jóságát és szigorúságát ; szigorúságát az esetek iránt, jóságát pedig te irántad, ha megmaradsz a jóságban, máskülönb te is kivágattatol. 23. Azok is pediglen, ha nem maradnak meg a hitetlenségben, be fognak oltatni, mert az Isten hatalmas arra, hogy újra beoltsa őket. 24. Mert, ha te a természet szerint való vad-olajfából vágattattál ki és természet ellenére oltattál be a nemes olajfába : mennyivel inkább be fognak oltatni ezek a természet szerint valóak a saját olajfájukba.

25. Mert nem akarom atyámfiai, hogy ne tudjátok ezt a titkot, azért, hogy magatok szerint bölcselkedők ne legyetek, hogy Izrael csökönyössége részben történt, amíg a pogányok teljessége bemenend, 26. és ily módon fog megtartatni egész Izrael, amint írva van : Eljö Sionból a szabadtó és elfordítja Jakóbtól a gonoszságokat. 27. És részemről ez a szövetség az ő számukra, amikor eltörlöm az ő bűneiket. 28. Az evangéliomra vonatkozóan ugyan ellenségek tiérettetek, de a kiválasztás szerint szeretettek az atyákért. 29. Mert megbánhatatlanok az Isten ajándékai és az Ő elhívása. 30. Amiképpen ugyanis ti egykor nem engedelmkedtetek az Istennek, most pedig irtalmasságot nyertetek az ő engedeilenségök folytán ; 31. azonképpen ők is most engedetlenkedtek, hogy a ti irtalombajutásotokkál ők is most irtalmat nyerjenek. 32. Mert az Isten mindeneiket engedeilenségbe zárt össze, hogy mindeneiken könyörüljön.

33. Óh Isten gazdagságának és bölcseségének és ismeretének mélysége ! Mily kikutathatatlanok az Ő ítéletei és mily kinyomozhatatlanok az Ő útai. 34. Mert kicsoda ismerte az Ő értelmét ? avagy kicsoda volt az Ő tanácsosa ? 35. Avagy kicsoda adott Néki előre, hogy visszaadja azt annak ? 36. Mert Őtöle és Ő általa és Ő reá nézve vannak mindeneik. Ővé a dicsőség mindörökké ! Amen.

Értelmezés.

Pál az előző fejtegetésében meggyőzően bebizonyította, hogy az idvesség elnyeréséhez vezető egyedüli út a hit által való megigazulás. A 11. részben most már azt igazolja, hogy ez a hit által való megigazulás nem emberi érdem, nem törvénytéljesítés vagy cselekedetek jutalma, hanem kizárólagosan Isten ingyen kegyelmi ténye.

I. v e r s. Abból, amit az apostol az Izrael idvezülési problémájáról az előbbi két részben elmondott, arra is lehetne következtetni, mintha Ő az egész zsidóságról, mint népről vélekedett volna olyanformán, hogy az a hitből való igazságra nem juthat el (9, 31) és az ígért idvességben nem részesülhet (10, 19. 21) a hitetlensége és engedetlensége miatt. Mivel ilyen tartalmú apostoli verdikt hallatára a hívő pogányok szerfelett elbizakodhattak volna (20. v.), a zsidókat pedig elkeseredés, kétség és reménytelenség szállta volna meg, és általában a közéleti biztonság, a rend, békesség és erkölcsiség nagyon veszélyeztetve lehetett volna : ennél fogva az apostol szükségesnek gondolta, hogy erre a tételre vonatkozóan még közelebbi felvilágosítást nyújtson. Ennél fogva összegezván az Izraelről idáig mondottakat, tehát — *őv* — következtető kötőszóval vezeti be a lényegileg fontos kérdést, amelyre a valósághoz híven csakis tagadó felelet várható.

Mű — *vajjon* — kérdőszó a mondat elején sejteti, hogy itt a felelet határozottan tagadó lesz. *Vajjon elvetette-é az Isten az Ő népét ?* Már a szórend is mutatja, hogy itt valami elképzelhetetlen gondolat forog kérdésben. A végtelen bölcseségű és változhatatlan akarattal rendelkező Istenről ugyanis nem lehet feltételezni olyasmit, mintha a saját népét eltaszította volna színe elől és ezzel azt a messiási idvezülésből úgyszólván önkényűleg kizárta volna. Nem, semmiképpen nem ez a valóságos tény-

állás, amelynek megállapításaként hivatkozik az apostol a saját példájára. Én, Pál, szintén izraelita vagyok, élő tanubizonysága annak a ténynek, hogy az Isten nem dobta el a népét. Tősgyökeres, vérbeli zsidó eredetének igazolására tudatosan hangsúlyozza, hogy Ábrahámnak, a hívők ősapjának magvából, a Benjamin törzsből való sarj, tehát igazi fajzsidó, amennyiben a száműzetés után a Juda törzse mellett éppen a benjaminiták, az ő ősei voltak a theokratiai gondolat őrei (Esdrás 4, 1; 10, 9. v. ő. Fil. 3, 5).

2. vers. *Nem vetette el az Isten az Ő népét, amelyet eleveismert.* Újabb bizonyíték Jahvénak az Ő eleveismert népe iránt való változatlan hűségéről. Az eleveismerés — ἐν προέγνω — hangsúlyozásával jelzi az apostol, hogy itt az Izrael népe összességének korlátozott számáról van szó. A régebbi írásmagyarázók (Origenes, Augustinus, Chrysostomus, Luther, Kálvin és még mások) ily értelemben vélekedtek erről a kifejezésről, hogy tudniillik, a testi leszármazás szerint Izraelről nevezett néptömegből, a szó igazi tartalma szerint, csakis az a réteg, az a rész a Jahve népe, amelyet ő eleveismert és minden bűnössége ellenére népévé választott, hogy ennek az ő népének történelmében plántálódjék és érlelődjék nemzedékről-nemzedékre hovatovább céltudatos módon az örökérvényű ígélet beteljesüléséig a világmegváltói messiási gondolat, amelynek őre és hordozója volt az az ἐκλογή, a zsidó nép tömegéből kiválasztott az a maradék, amelyet Isten, kegyelemből fogadott a maga népéül. Habár tehát a zsidók hitetlen és engedetlenkedő többségi tömegét igazságos ítélete szerint elvetette az Isten, de nem vetette el azt az Ő népét, amelyet eleveismert. Ebből az elkülönített népből való volt Pál apostol, úgyszintén minden hívővé lett zsidó. E szerint az idvezülés, a Krisztusban hit által való megigazulás eszméje, fogalma és ténye egyáltalában nincs összefüggésben a hitetlen és konok testi Izraellel, mint néptömeggel, amely az igazság fejedelmét Jézust megvetette, keresztre feszítette és ezt a cselekedetet azóta is folyton-folyvást megismételte volna és ezután is hosszú időközön át kész volna végrehajtani: óh nem ez a testi tömeg az Ő népe ó λαὸς αὐτοῦ, hanem az ennek sokaságából elkülönített az az ivadék, amelyet mint hívő és megváltott népét eleveismert, üdvre kiválasztott és amely a messiási gondolatot Izraelben egykoron diadalra vezet (26. v.). Ezt hasznos és szükséges tájékoztatásul közli Pál, hogy úgy a pogányokból, mint a zsidókból hívőkké lett korabeli és a későbbi mindenkori keresztyének belátással és szeretettel viselkedjenek egymás iránt.

Avagy, ha ezt az érvelésemet nem fogadnátok el, azt kérdezem tőletek: nem tudjátok-e a zsidók történelméből azt az adatot, ami az Illés profétáról szóló helyen (1 Kir. 19, 10. 14.) föl van jegyezve? ἐν Ἠλείᾳ szokásos idézési forma az újszövetségben, Philónál és a rabbiknál. Ἠλίᾳς görögösített héber tulajdonnév = Illés, Illyés, Elias, aki panaszt emelt Isten előtt Izrael ellen, ami e nép akkori romlottságáról tanuskodik.

3. vers. *Uram, a te profétáidat megölték, oltáraidat lerombolták és egyedül én maradtam meg és engem is halálra keresnek.* Ezt az idézetet 1 Kir. 19, 14-ből a LXX nyomán az első versszak két tételének megcserélé-

sével tolmácsolja Pál, nevezetesen a profétákat tisztókhöz és hivatásukhoz képest elsőbbsorban említi, mint az oltárokat, amelyeknek a magaslatokon szétszórtan való felállítását a mózesi törvény megtiltotta, mivel csakis a jeruzsálemi templom volt az istentisztelet helye. Minthogy azonban a tíztörzs, azaz Izrael országából, a kegyesek nem mehettek Jeruzsálembe a Jahve kultuszra: tehát az általok épített — noha tilalmazott — oltárok is a Jahve tiszteletére szánt szent helyek voltak, amelyeknek gyűlöletből történt lerombolása bizonyára gonoszság volt.

Illés mondása szerint egyedül ő maradt meg életben a proféták, illetve szélesebb értelemben véve a Jahvéhoz hű kegyesek kiirtása után és őt is halálra keresték az ellenséges bálványimádók.

4. vers. *De mit mond neki az isteni válasz? Hagytam magamnak hétezer férfiút, akik nem hajtottak térdet a Baalnak.* χρηματισμός főnév az újszövetségben csak itt, igei alakja azonban többször fordul elő. Az apostol ezzel a LXX-től és a héber szövegtől eltérőleg szabadon alkalmazott ószövetségi (1 Kir. 19, 18) kijelentéssel azt igazolja, hogy Isten a zsidó népnek azt a részét, amelyet eleveismert, sohasem hagyta el, nem taszította el magától (2. v.). τῆ Βάαλ helyett a LXX τῆ Βάαλ kifejezést írt itt, bár más helyeken a femininumot írta. Az apostol is τῆ Βάαλ-t írt, alkalmasint azért, mert Baal a baalszobrok jelzésére is használt szó, mint ahogy Hermai a hermesszobrok és képek megnevezése volt, amelyeket nyílt téreken és útkereszteződéseknél állítottak fel közszemlére. Most itt is olyan baalszoborról van szó, amely előtt hétezer igazhívó izraelita nem hajtott térdet. Ez a 7000 a Jahve választott szövetségi népéhez tartozott.

5. vers. *Hasonlatosképpen tehát a mostani időben is van maradék, a kegyelemből való kiválasztás szerint.* Amint az Illés proféta korában, úgy a Pál apostol idejében is megvolt az a maradék — λείμμα —, amely oly viszonyban volt az egész néphez, mint bizonyos rész az egészhez. Ezt a maradékot az Isten éppenúgy, mint hajdan, a testi leszármazás folytán megsokasodott zsidó nép nagy tömegéből, szabad akarata és tetszése szerint, bármi, emberileg elgondolható érdemre, születési kiváltságra, vagy egyéb előnyre való tekintet nélkül, ingyen kegyelemből választotta ki az életre. Ez a maradék az Ő népéből való, amelyet eleveismert.

6. vers. *Ha pedig kegyelemből, akkor nem cselekedetekből, mert különben a kegyelem nem volna többé kegyelem.* Jól értse meg Izrael, hogy a tömegéből elkülönített és hitegységben megőrzött maradék fennmaradása sem nem az egész népek, sem nem ennek a választott töredéknek az érdeme, mivelhogy emez isteni üdvtényben semminemű emberi, egyéni, vagy népi közreműködésnek, cselekedetnek, mózesi törvénynek éppen semmi része sincs. Éppenígy tudják meg a Krisztusban hívők is mindnyájan és bűnösségök tudatában teljes alázatossággal ismerjék el és vallják meg, hogy az ő idvezülésre való kiválasztásuk nem a maguk munkájának, érdemes voltának, vagy életök kiválóságának a jutalma, megkoronázása. A kiválasztás ingyen kegyelem, tisztán és egészben ajándék, amelyet Isten örök végzése szerint szabadon osztogat annak,

akinek eleve odaszánta. Nem nyerhető el cselekedetek árán, mert akkor a kegyelem megszűnnék kegyelem lenni, mivelhogy „gratia nisi gratis sit, gratia non est”, Augustinus. γίνεται azt jelenti, hogy a kegyelem lényegileg és gondolatilag végképpen megsemmisülne, mihelyst a cselekedetek vagy külső tényezők bármily mérvben érvényesüléshez juthatnának.

A textus receptus a B kódex nyomán ezt az antithesist is olvassa: εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἐστὶ ἐστὶ χάρις, ἔπει τὸ ἔργον οὐκ ἐστὶ ἐστὶν ἔργον. Ezt a kódex-másolás közben később beszótt magyarázó tételt az összes görög-latin kódexek egyértelműleg mellőzik, de már Luthernél és a magyar fordításokban is megvan, így: „Hogyha pedig cselekedetekből, akkor nem kegyelemből, különben a cselekedet nem volna többé cselekedet.” A gondolat ez: Ha Izraelben a maradék cselekedetek folytán állott volna elő, akkor többé nincs kegyelemről szó; különben a cselekedet, haugyan még kegyelemről beszélni lehet, többé már nem cselekedet, mert az olyan munka, tett, vagy teljesítmény, amely nem önmaga szerzi meg azt, ami a hatása vagy következménye, az tulajdonképpen nem ἔργον. Pál apostol teljesen képtelenségnek, lehetetlenségnek tartja azt az elgondolást, mintha bárki is megszerezhetné magának azt az érdemességet, azt a jogcímet, amelynek alapján a kegyelmi kiválasztásban részesülhetne. A kiválasztás nem a kiválasztottak érdemessége, vagy cselekedetei alapján történő, hanem egyedül Isten ingyen kegyelméből eredő üdvtény.

7. vers. *Micsoda tehát? Amit Izrael keres, azt nem érte el, a kiválasztás azonban elérte; a többiek pedig megkeményedtek.*

Tὶ οὖν; (mint 3, 9; 6, 15). Miután a kegyelmi kiválasztás ténye elvitázhatatlan isteni döntés, tehát most már az a kérdés, hogy mit szólunk mi mindehhez? A feleletet már megállapítva láthattuk 9, 30. 31. ama tételben, amely a pogányok hit által való megigazulásának eléréséről és Izrael ebbeli károsodásáról szólott. Most pedig aztán közvetlenül Izrael népe lelki állapotának valóságos képét mutatja fel. Izrael népe a maga egészében epedve kutatta, keresve-kereste — ἐπιζητεῖ — az idvesség végcéljához vezető utat; de mivel mellékes, téves ösvényekre lépett, nem az egyenes úton járt, hanem amit keresett, azt úgy kereste, mintha a saját képességével, cselekedetekkel el lehetne érni: ez ok miatt a célt nem érte el, οὐκ ἐπέτυχεν, az idvességre nem jutott el. Szóval a nép, mint nép, nem találta meg azt, amit keresett. Ámde, a kiválasztás — ἡ δὲ ἐκλογὴ —, abstractum a konkrét οἱ ἐκλεκτοὶ helyett, elérte, megtalálta, megkapta. Ez az eklogé a zsidó népnek az a maradéka, az a leimma, amelyet Isten ingyen kegyelemből kiválasztott és az igazság elnyerésére rendelt. *A többiek pedig*, akik Isten hosszútűrésével konokul visszaéltek, engedetlenkedtek és saját teljesítményeik árán, viszonzásul elnyerendő igazságra törekedtek — *megkeményítették*, szégyent vallottak. πωροῦν = kőkeménnyé tenni, aztán érzékösségétől megfosztani, megismerési tehetségét elvenni, úgyhogy képtelenné lesz a jó és rossz megkülönböztetésére. A passzív alakban πωρωθῆναι megkeményedni, megátalkodni, megcsökönnyösödni. Hogy ez mimódon történt, megmondja az apostol a következő 8—10. versben.

8. v e r s. *Amint meg van írva: Az Isten bódultság lelkét adott nekik; szemeket hogy ne lássanak, füleket hogy ne halljanak mind e mai napig.* A Messiást megvető hitetlen néptömegben beteljesült az előre megjósolt büntető ítélet. Pál 5 Móz 29, 4 és Ésa 29, 10 szem előtt tartásával emlékeztetből idézi a hitetlen és konok messiástagadókra kimondott profétai büntető ítélet szavait, amelyeket a maga idejében beteljesülő jóslatként alkalmaz azokra a korabeli zsidókra, akik Jézust megvetették és keresztalálra juttatták. Az összövegbeli elgondolás szerint az Isten elbódulás lehelletét, mintegy kábító áramot eresztett reájuk, bocsátott beléjük; azaz olyan lelki sötétséggel borította be őket, hogy fogékonytalanokká lettek az evangéliomi igazság megismerésére, amely rájuk nézve hasonlatos lett a bepecsételtetett írás beszédeihöz, amelyet sem olvasni, sem megérteni nem tudnak, mivelhogy a nép vezető embereinek bölcsesége elveszett és értelmeseinek értelme eltűnt, odalett (Ésa 29, 11—14). $\pi\nu\epsilon\delta\mu\alpha$ $\kappa\alpha\tau\alpha\nu\delta\epsilon\omega\varsigma$ héberül $\text{מְבִדֵּם וְעִוְרָם}$ jelentésénél és magyarázatánál nekük nk

semmiképpen sem lehet gondolnunk arra, mintha Pál apostol a Szentléleknek tulajdonítana olyan ráhatást, vagy tevékenységet, amely zsibbadtságot, kábulást idézne elő. Az Isten Lelkének hatásai tökéletesek, áldásosak, üdvösek. Amit az apostol itt most a bódultságot okozó pneumáról mond, azt egy másik helyen (2 Kor. 4, 4) úgy fejezi ki, hogy az evangéliom világosságát elrejtő és az elől elrejtő hitetlenek elméit e világ rossz szelleme a sátán vakította meg, hogy az evangéliom fénylő igazságát meg ne értsék és el ne fogadják. A levegőbeli hatalmas fejedelemnek (Ef. 2, 2) a sátánnak szelleme ($\tau\omicron$ $\pi\nu\epsilon\delta\mu\alpha$ $\tau\eta\varsigma$ $\pi\lambda\acute{\alpha}\nu\eta\varsigma$ 1 Ján. 4, 6) tévelyítette el a profetia idején és vonszolta azóta szünetlenül kísértésbe az engedetlenkedés és hitelenség amaz áldozatait, elesettjeit, akik a kinyilatkoztatott igazságnak elleneszegültek. Ily nagy büntetést mért az Isten az akarata ellen konokul lázongókra hajdan és eképpen sújtja az országa ellen irányuló tülekedéseket minden időben. Ez a kórrajz ráillik a Pál korabeli zsidóság ama tömegére, amely irtóztott a Krisztustól és az evangéliomtól, sőt e mellett még üldözte, irtotta a Krisztus egyházát és annak hívó tagjait.

Oxymoron, azaz két látszólag ellentmondó gondolat elmés összekapcsolása ez a kifejezés: $\delta\phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\delta\varsigma$ $\tau\omicron\upsilon$ $\mu\eta$ $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\epsilon\iota\nu$ $\kappa\tau\lambda$. Olyan szemekről van szó, amelyek a látásra nem alkalmasok és nem képesek, úgyszintén olyan fülekről, amelyekkel nem lehet hallani. Grotius és Surenhus vélekedése szerint Pál ezt az idézetet Ésa 6, 10 alapján közölte volna, ami az ésaiai gondolatok értelmezésén mit sem változtat.

9. 10. v e r s. *Dávid is mondja: Legyen az ő asztaluk hurok és háló és botránkozás és megtorlás nekik, sötétüljenek meg az ő szemek, hogy ne lássanak és az ő hátukat mindenkorra görbítsd meg.* A 69. zoltár 23. és következő verséből a LXX szerint szabadon idézi az apostol a hitetlen zsidók megbüntetésére vonatkozó eme szavakat, mint a Dávid esedezését. Ámbár a szövegkritikusok közül többen későbbi szerzőtől eredeztetik ezt az éneket, annyi bizonyos, hogy Pál úgy alkalmazza, mint ahogy ő ismerte, tudta és éppen ezért súlyt helyez arra, hogy amit most idéz, azt Dávid

kívánta azoknak az ellenségeinek, akik theokratiai értelemben Jahvének is ellenségei. Az apostol meggyőződése szerint a korabeli zsidóság többsége éppen olyan elvetemült, mint amilyenek voltak a Dávid ellenségei, akik átörökölték lényüket, istentelenségüket azokra a maradékaikra, akik most, de azután majd a jövőben is Jézusnak, a Messiásnak üldözői, megvetői és halálos gyűlölői. Beteljesült és be fog teljesülni rajtuk a Dávid átka, amely a megátalkodott hitelenségük és gonoszságuk megérdemelt büntetésül sújtja őket. *τραπέζα* a gondtalan élet, dőzsölés, jólét, jelképes kifejezője. Ez legyen a romlásuk okozója, mint valami *παγίς*, kötél, hurok a nyakuk körül, amely megfojtja őket. *Ψήρα* háló, amely a vadak, halak és egyéb zsákmány foglyulejtésére való. *καί εις Ψήραν* azonban sem az eredeti héber, sem a LXX görög szövegben nincs benne. *σκανδαλον* az ógörög *σκανδαλίθρον* jelentéssel = a csapda nyelve, amelyre a csalétket szokták tenni, az állat fogvaejtése végett. A romlást, kárt okozó gonoszság jelképe. *ανταπόδομα* megtorlás, visszafizetés az elkövetett álnokságukért. Hadd érje utól őket a súlyos ítélet, hogy világatlanok és görnyedt hátúak, tántorgó járásúak legyenek egész életükben. Rettenetes ítélet vár tehát azokra, akik Istennek és az Ő általa e világ megváltása végett elküldött Jézus Krisztusnak ellenségei.

A probléma megnyugtató megoldásáig még sok homály eloszlatására és tátongó mélységek áthidalására van szükség. Az Isten üdvvégezése titkainak ismeretében járatlan és tudatlan levélolvasó már az eddigi fejtegetésekből azt a végső következtetést vonhatná le, hogy habár az Izrael népe tömegéből választott maradéknak idvezülése rendezve van is, de a többségen, illetve a hitetlen zsidók konok sokaságán már nem segíthet az isteni irgalom sem. Az ilyen és hasonló téves vélekedést és alaptalan feltevést cáfolja meg az apostol a következő logikus elemzésben (11—32. v.), amelynek közlésével föltárja előttünk az üdvterv egykoron leendő megvalósulását, vagyis azt a tényt, amely szerint Isten az Ő ingyen való kegyelmét Izrael népének ama boldog jövőben leendő hazatérésekor megdicsőíti.

11. v. s. *Mondom tehát, vajjon azért botlottak-é meg, hogy elessenek? Semmiképpen nem; hanem az ő vétkek miatt a pogányoké az idvesség, hogy amazok vetélkedésre gerjedjenek.* Vizsgálva az idáig mondottakra, szelídebb kifejezéssel, szinte halk hangon teszi fel a kérdést az apostol. Nem úgy kérdezi, hogy vajjon azért csökönysödtek-é meg — *επιρωθήσων* — a hitetlen zsidók, hogy örök kárhozatra — *ἀπώλεια* — jussanak? hanem gyöngédséggel szól a megbotlásukról, a tántorgásukról, mint olyan erkölcsi eltévelyedésről, amely nem sodorja őket a végső romlás örvényébe. Pál szerint az Izrael részben történt megátalkodottságát az Isten végzése a pogányok, sőt az egész világ üdvére fordította. Szükséges volt ugyanis, hogy először a zsidóknak hirdettessék az Isten ígéje, az evangéliom; de mivel a zsidók megvetették az apostolok által hirdetett ígét és nem tartották magukat méltóknak az örök életre: ennél fogva

és ekkor Pál és apostoltársai a pogányokhoz fordultak (ACs. 13, 46 k.), akik örvendezve hallgatták és elhitték, befogadták az evangéliomot. Ebben a tényben Pál az Isten üdvélcélját látta és ismerte el, azzal a további céllal kapcsolatosan, hogy a pogányok hitbuzgósága folytán a zsidók hívesi, megtérési versenyre gerjedjenek és magukat az evangéliom készséges elfogadására elszánják. Az apostol ez utóbbi reménykedését a tények kevésbé igazolták.

12. v e r s. *Ha pedig az ő vétkök világnak gazdagsága és az ő veszteségük pogányoknak gazdagsága: mennyivel inkább az ő teljességük.* Itt a „világnak gazdagsága“ és „pogányoknak gazdagsága“ párhuzamos kifejezések vonatkoznak az üdv elnyerésére; hasonlóan párhuzamos „az ő vétkök“ és „az ő veszteségük“. Mindkettőnek antithesise „az ő teljességük“. Az alany ugyanaz, mint az előző versben, tudniillik a maradékkal ellentétben a hitetlen zsidók, mint akiknek vétke — *πράπτωμα αὐτῶν* — idézte elő a kegyelemmel való összeütközést, a megbotlást, amely miatt az üdvöt nem nyerték el. Ez a veszteségek — *ἧττημα αὐτῶν* —, amelynek kárpótlása gyanánt bőséges nyereségek lesz majd a *πλήρωμα*, azaz, ha egyetemlegesen megtérnek és Isten irgalmasságából, érdemetlenül, de hit által részesei lesznek annak az idvességnek, amelytől előbb hitlenségök miatt elestek, amelyet akkor elvesztettek. Ha tehát az ők, t. i. a hitetlen zsidók bűne folytán a pogányvilág az Isten kegyelmében való hit által elnyerte az idvességet és az ők (t. i. a hitetlen zsidók) károsodásából, veszteségéből a pogány népek lelkileg meggazdagodtak, üdvre jutottak: akkor ebből azt következtethetjük, hogy a nép teljességének megtérése, azaz Isten országába teljes számban remélt bémenetele még sokkal nagyobb jelentőségű esemény lehet. Ez bizonyos. Ennek az üdvtervnek a megvalósításához választotta ki és hívta el az Isten egyik eszközül Pál apostolt.

A 13—15. v e r s b e n előadja az író, hogy noha mindez közvetlenebbül Izraelre vonatkozik, mégis a levele olvasói előtt, mint túlnyomóan pogányokból lett hívők előtt fejtegeti és indokolja meg azt, amit már mondott, mivel róla azt gondolhatják, hogy a zsidók megtérése kevésbé érdekelheti őt, aki kimondottan a pogányok apostola. Igen; Pál tudatosan vallotta magát a pogányok apostolának, azonban mentes volt mindennemű szűkkeblűségtől és részrehajlástól. Éppen abban ismerte fel és állapította meg a hivatását, feladatát, munkaterét, hogy mint a pogányok apostola, buzgólkodjék a zsidók idvezülése érdekében is, mivel ezeknek egykoron remélt megtérését olybá tekintette, mint lelki feltámadást, mint a halálból keletkező életet. Amint tehát a zsidók megtérését is szívügyének vallotta, aképpen méltán remélhette, hogy ezt az ügyet az összes hívők, tehát a pogányokból lett keresztények is szívükön hordozzák. Ily értelemben teszi dicsővé a maga apostoli tisztét, amelyet nem méltóságnak, dísznek, hivatalnak, vagy éppen a lelkeken való hiú uralkodásnak, hanem szolgálatnak, diakóniának tart, amelynek hűséges és áldásos teljesítésében gyönyörködik.

Apostoli szolgálatának hervadhatatlan megkoszorúzásául remélte

elérni azt az eredményt, hogy a zsidók közül még az ő életében annyian-amennyien megtérnek Krisztushoz. εἴ-πως ha ugyan, valamelyes úton-módon (παράζηλωσω futur. indic.), vetélkedésre bírnám rá, akár féltékenykedés árán is, természetesen nem erőltetéssel, sem nem rábeszéléssel, vagy kerülő úton, hanem egyedül az Úr Lelke által azokat τῶας, akik az én véreim — μου ἡ σάρξ —, nemzetségbeli rokonaim (9, 3), fajtámbeliek, tehát magától érthető, hogy őszintén és igazán fáradozom az ő boldogságukért.

Mert, ha az ő elvettetésük a világ megbékélése: micsoda lesz a felvételük, hanemha élet a halálból? Indokolja — γάρ — azt az apostoli készségét és buzgólkodását, amely odairányul, hogy a zsidók hívő lélekkel megtérjenek Krisztushoz. Ez a remélt tény az egész világ népeire nézve kibeszélhetetlen áldást idéz elő. Mert, ha az ő hitelenség miatt történt elvettetésük, vagyis az Isten országa javaiból egyelőre történt kizáratásuk folytán létrejött a pogányok hit által való megigazulása és ennek következtében a világ kiengesztelődése Krisztusban (5, 11), és ezzel feltárult a kegyelem kapuja a Krisztusban való élet után vágyakozó lelkek előtt: akkor az ő fölvételök — πρόσλημψις —, mint makacs hitetlenekből buzgó hívökké lett igazaknak a Krisztus lelki közösségébe való befogadása olyan nagy áldást áraszt majd az egész világra, amely még a katallagét is felülmúlja. Ez a jövődöbeli üdvtény a halál állapotából keletkező lét, vagyis a koporsóból kitörő és eget kérő élet lesz — ζωὴ ἐκ νεκρῶν. Akkoron majd nem szűnik meg többé az élet, az öröm, a békesség és idvesség a mi Istenünk hajlékaiban, mert a jó Pásztorhoz megtérnek az elveszett, de megtalált juhok és hazatalálnak az eltévedt tékozló fiúk, hogy részesei legyenek a halálból való életnek örökké.

Kérdések kérdése azonban, hogy vajjon ez az *élet a halálból* létrejön-e a jövődö időben? Vajjon ez a remélt esemény összeegyeztethető-e Izrael korábbi történetével? Erre két találó szóképpel felel az apostol.

16. v e r s. *Ha pedig a zsenge szent, a tészta is az, és ha a gyökér szent az ágak is (azok).* Mindkét szókép azonos eszmére vonatkozik és mindkettőnek alanya ugyanaz. Izrael eredeténél fogva Istennek szentelt nép, az Ábrahám elhívása folytán, aki a hívők ősapja. *A zsenge* — ἡ ἀπαρχή — és *a tészta* — τὸ φύραμα — képileges jelzésénél gondolnunk kell 4 Móz. 15, 18—21-re, mely szerint az izraeliták, kenyérsütés alkalmával a tészta-nak egy részét külön szakították, hogy az abból süttött lepényt a papok által áldozatul felmutassák az Úr előtt. Ezt a lepényt zsenge-nak hívták. Az ilymódon Jahvé-nak szentelt kenyérszenge, mint az egésznek része, a Jahvenak való felajánlás és elfogadás szent jellegét áthárította az egész kenyérrre, azaz, *ha a zsenge szent, akkor a tészta is szent.* Hasonlóképpen kellett a papnak beszolgáltatni aratáskor az első kévét, mint az aratás zsengejét a Jahve oltára előtt való bemutatás és felajánlás végett (3 Móz. 23, 10). Ehhez a *zsenge*-fogalomhoz fűződik az apostol metaforikus mondása, hogy tudniillik amilyen viszonyban van a Jahvé-nak szentelt zsenge az egész tészta-hoz, olyan kapcsolat áll fenn a zsidó nép mint tömeg

és az ős patriárka Ábrahám, illetve az ő patriárkautódai között, akiknek az Örökkévaló Úr tulajdonává történt szenteltetésük mint eltörölhetetlen jelleg, a Jahve által történt elhívásuk és rendeltetésük következtében átöröklődik az ivadékaikra is, azzal a szövetségi kikötéssel, amely Izrael egész történelme folyamán másíthatatlanul érvényben maradt, nevezetesen, hogy Isten az életet és idvességet mindig és minden időben, az Ő változhatatlan végzése szerint, ingyen kegyelemből, hit által, hit alapján adományozza. Ugyanez az értelme a *gyökér* és az *ágak* képletének is, mely szerint ρίζα a zsidó nép törzsalapítójának, κλάδοι pedig az élőfából kinőtt hajtásnak, oltógallynak, általában ágnek, képes értelemben az utódoknak szemléltető jelzése. Amiképpen az élőfa ágai a gyökérből erednek és azon át szívják magokba az életnedvet, aképpen a patriárkák a Jahve népének gyökerei. Ebből következik, hogy a nép az ősök jogainak és váradalmainak egyenes örököse lesz, de csakis akkor, ha a hitelenség miatt az élőfáról letört ágak, az idvességtől elesett zsidók, a saját fájukba majdan ismét beoltatnak, amint ezt az apostol a képes előterjesztés folytatásaként szemléltetőleg élénk rajzolja.

17. 18. v e r s. *Ha pedig néhány ág letöretett, te meg vadolajfa létedre beoltattál azok helyébe és részese lettél az olajfa gyökerének és kövérének : ne kérkedjél az ágakkal szemben ; ha pedig kérkedel : nem te hordod a gyökéret, hanem a gyökér téged. Néhány ág ;* a hitetlen és e miatt az idvességből kimaradt zsidók megjelölése, akik bizony nagy számmal voltak, de az őskortól idáig megszaporodott néptömeghez viszonyítva, aztán meg apostoli kíméletből is, néhánynak — τινές — mondhatók. *Letöretett*, vagyis kép nélkül szólva: az idvességből kizárattott a már tudvalevő hitelenség miatt. *Te pedig* pogányból lett hívő keresztyén, aki vadolajfa módjára, mint valami vadonban nőttél fel — ἀγριέλαιος ὢν —, ezen minőséged ellenére méltónak találtattál és *beoltattál azok helyébe*, ἐν αὐτοῖς, úgyszólván az azok kimetszése után visszamaradt csonkba, ott azon a fatörzsön, a nemes olajfa erezetébe. *És részese lettél az olajfa gyökerének és kövérének*, azaz allegoriatlanul a patriárkákkal való szent közösség és a nekik ígért lelki áldások részestársa lettél, holott a hitetlen zsidók mindazt végképpen elvesztették. Ily csodálatos módon nyilvánult meg az Isten kiválasztása és elhívása korlátlan érvényesülésének elve, hogy nevezetesen a pogányok az ő üdvre rendeltetésüket nem a saját kiválóságuknak, egyéni vagy más érdeknek tulajdoníthatják, sőt inkább szünetlenül gondolniok kell arra, hogy ők nem a gyökér életfeladatának megoldására rendelt tényezők, hanem csakis a gyökérből táplálkozó élőfa csonkjába beoltott gallyak. Ami pedig a Krisztus egyháza tagjainak közösségi kapcsolatát illeti, nyilvánvaló, hogy az Izraelből való első hívők, az apostolok és hívőtársaik alkotják azt a zsengehez és gyökérhez hasonlítható, alapvető gyülekezetet, amely köré a pogányokból megtért hívők gyülekezetei is sorakoztak, hogy így a Jézus pásztorsága alatt létesüljön az *egy nyáj* (μία ποιμνί, Ján. 10, 16), az igazi hit egységében, a Jézus Krisztussal való lelki örök közösségre.

Mellékesen jelezzük, hogy Pál oltási hasonlatának alkalmazását sokan megkérdőjelezték, amennyiben rendszerint szelíd, nemes gallyat oltanak be életképes, erőteljes vad élőfába, Pál pedig azt mondja, hogy a szelíd, illetve nemesített törzsbe oltanak be a vadolajfa ágai. Utazók elbeszélése szerint azonban Keleten gyakran oltogatnak úgy, amint Pál mondta, tudniillik a fiatal vadágot elernyed vén, szelíd olajfába oltják, amely ennek következtében új erőre kap és életképes lesz. Eltekintve az oltási eljárástól, Pál szabadon alkalmazza a hasonlatot, sőt a 23. versben úgy említi a kivágott ágakat, mint amelyek majd beolthatók lesznek a saját fajtájú törzsükbe, holott ez voltaképpen megvalósíthatatlannak mutatkozik. De Isten előtt nem lehetetlen, mert neki hatalma van arra, hogy újra beoltsa őket.

19. v e r s. Az a tudat, hogy a pogányokból lett hívők a zsidó gyökérből táplálkozó élőfába oltott ágak, azaz a hívő zsidók révén lettek Krisztus tulajdonaivá és Istennek népévé: indítsa őket illő alázatosságra, hogy a zsidókat meg ne vessék, velük szemben ne kérkedjenek, mert az ilyen magaviseletnek semmi alapja sincs. Gondoljon minden pogányhívő erre az allegóriára: *Nem te hordod a gyökéret, hanem a gyökér hord téged.*

Azt mondod tehát, hogy: azért törettek le ágak, hogy én oltassam be. *κλάδοι* előtt nincs *οί* névelő, ami azt mutatja, hogy nem az összes ágak törettek le, hanem csakis általában ágak, amelyek nem voltak a törzshöz valóak. Most már azt mondhatná valamelyik túlbuzgó pogánykeresztyén atyafi, hogy azért törettek le ágak a nagy terebélyes élőfáról, azaz, azért zárattak ki az evangéliom áldásaiból hitetlen zsidók, hogy nekem, a természet szerint idegen sarjnak helyet juttassanak. Lám; sokkal kiváltságosabb előnyben van tehát nekem részem, mintha azokkal együttesen oltottak volna be. Az én érdekemért ágak törettek le és én, az én személyem oltatott be.

20. v e r s. *Úgy van; a hitelenség miatt törettek le, te pedig hit által állsz. Ne fuvalkodjál fel, hanem félj.* A kevélykedő pogányhívő gondolkozását helyes mederbe tereli Pál a valóságos tényállás egyszerű felmutatásával. Helyesen szólottál, de nem okosan következtettél. Tény, hogy ágak törettek le; ennek oka azonban nem te vagy, sem nem a te beoltatásod, hanem azoknak a letört ágaknak a minősége, t. i. a kizárt zsidók hitelensége. Tény továbbá, hogy te beoltattál, ennek oka azonban nem az, hogy más ágak kimetszése folytán hely jutott a számodra, hanem az, hogy hited által Isten kegyelméből ott állsz a helyeden. Ez a kiválasztottak kritériuma, ami mindenesetre elővigyázatra, óvatosságra int. A kiválasztás alapja a hit. Az elvetés alapja a hitelenség (Barth). Azok a hitetlenek, akik helyébe te hívő állottál, porban vesztgelnek. Tehát ne nagyozolj, el ne bizaodkodjál, sőt félj, mert váratlanul fordulhat a kocka, és a gőg megsegyenyülhet.

21. v e r s. *Mert ha az Isten a természet szerint való ágaknak nem kedvezett: neked sem fog kedvezni.* Nem fenyegetésből, hanem óva figyelmeztető intésül szól így az apostol, mert attól tartott, hogy a pogányokból lett keresztyének között is felüti a fejét a hitelenség, aminek következménye azután a hitetlen zsidók kirekesztésével egyenlő bűnhődés lenne. Az eredeti szöveg *οὐδὲ σοῦ* szavai előtt a textus receptusbeli *μή πως* későbbi be-

toldást mellőzzük és φείσεται coniunctivus helyett φείσετα: futurumot olvasunk.

22. v e r s. *Lásd meg tehát az Isten jóságát és szigorúságát; szigorúságát az elesettek iránt, jóságát pedig te irántad, ha megmaradsz a jóságban, máskülönben te is kívágattatol.* Ὡδε οὖν, újabb figyelmeztetés a levél olvasóihoz, illetve közelebről minden egyes és általában az összes pogányhívó keresztyénekhez, akiket arra int, hogy komolyan gondolják meg, milyen nagy kegyelmet és milyen nagy szigorúságot gyakorolt az Isten, amazt a pogányok, emezt a zsidók iránt, mind idáig. ἀποτομία az orvosi nyelvhasználatban = levágás, lemetszés; ethikai értelemben = szigorúság, komolyság. *Elesettek*, akik hitetlenség miatt nem bírtak szilárdul megállani és ennek következtében érezniök kellett az Isten fenyítő szigorát. χρηστότης szívesség, jóság, amelyet Isten tanúsít az aláztos és engedelmes hívő iránt, csakhogy azzal a kikötéssel, *ha nem kételkedik soha, hanem mindvégig megmarad a jóságban.* Az ἐπιμένειν τ.χρ., a jóságban megmaradás úgy és akkor történik meg, ha a hívő állhatatosan és tántorodás nélkül háládatos szívvel elismeri a vele érdemetlenül közlött kegyelmet. ἔπει καὶ σὺ ἐκκοπήσει, kemény szóval kérlelhetetlen ítékezés. *Máskülönben*, ha ugyanis netalán a ti magaviseletetek és a körülmények alakulásai folytán megtörténnék veletek az, hogy a hitetekben ingadoztok, vagy önnön magatok erejében bizakodnátok, az ingyen kegyelemből való lét elvéről megfélelkeznétek: *ti is kívágattatottok*, a kegyelem állapotából kiestek, éppen úgy, mint a hitetlen és elesett zsidók.

23. v e r s. *Azok is pediglen, ha nem maradnak meg a hitetlenségben, be fognak oltatni, mert az Isten hatalmas arra, hogy újra beoltsa őket.* καὶ οὖν δέ, a beoltott vadgallyakkal, azaz a hívökké lett pogányokkal párhuzamba állítva azok a hitetlen zsidók is, akik egyelőre kizárattak a hitközösség áldásaiból, egykoron majd abban a kegyelemben fognak részesülni, hogy a pogányhívók módja szerint beoltatnak, de csakis abban a remélt és várt esetben, *ha — ἐάν — nem maradnak meg a hitetlenségben.* Az apostol ebbeli reménykedése és a makacszkodó zsidók hitegységi kötelékbe leendő felvétele lehetőségének gondolata mutatja, hogy a zsidók hitetlenségéért egyáltalában nem lehet és nem szabad okolni az Istent, aki sok hosszútűréssel hordozta a haragnak kárhozatra készenlevő edényeit és hívogatta őket megtérésre. Az engedetlen Izrael ellen saját gonoszsága és kevély megátalkodottsága tesz tanubizonyságot; téves útjában, öniségében bizakodott. Elbukott álnokságai miatt. De az Isten az Általa megállapított időben kigyógyítja őket hűtlenségökből, elfordul tőlök az Ő haragja, mert szereti őket ingyen kegyelemből (Hós. 14, 2. 5). Ha tehát a hitetlenséggel felhagynak és hittel az Úrhoz térnek, akkor megszűnik az ok, amely miatt azok a *néhány ágak* letörtettek (17. v.) és az Isten újra beoltja, azaz ingyen kegyelemből befogadja őket a Krisztus országába.

24. v e r s. *Mert, ha te a természet szerint való vadolajfából vágattatál ki és természet ellenére oltattál be a nemesolajfába: mennyivel inkább be fognak oltatni ezek a természet szerint valók a saját olajfájukba.* Az érte-

lem ez: A zsidók Ábrahámnak és patriárka utódainak testi leszármazottjai levén, lelkileg és erkölcsileg közelebb vannak a messiási üdvígérethez, mint a pogányok. Ha tehát az üdvígérettől távolabb álló pogányokat a természet szerint — κατὰ φύσιν — való vadolajfájukból kivágva, természet ellenére — παρὰ φύσιν — beoltotta Isten a nemesolajfába, azaz kegyelemből befogadta őket az üdvígéret áldásaiban részesülő hívők közösségébe: mennyivel inkább — πῶσφ μαλλον —, azaz még könnyebben megtörténhet, megvalósulhat az a jelenség, hogy ezek — οὔτοι — a hitelenség miatt kirekesztett, de aztán igaz hívőkké lett zsidók, akik természet szerint a patriárkai gyökérből táplálkozó nemesolajfának ágai, be fognak oltatni abba a saját olajfájukba — τῆ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ —, amelyből sarjadzottak, haszinte időközben róla letörettek is.

Pál profétai bizonyossággal megjósolja az üdvre kiválasztott Izrael egykoron leendő megtérését és irgalomba jutását (25—32. v.).

25. v e r s. *Mert nem akarom atyámfiai, hogy ne tudjátok ezt a titkot, azért, hogy magatok szerint bölcselkedők ne legyetek, hogy Izraelnek csökönysége részben történt, amíg a pogányok teljessége bemenend.* Az üdvre választott zsidók jövődöbeli megtérésének és a Krisztus országába felvételének reménységét és lehetőségét az előző versben már kifejezve láttuk. Ennek a nagyjelentőségű ténynek a bekövetkezését indokolja meg (γὰρ) mostmár az apostol kijelentés alapján. *Atyámfiai*, a levél összes olvasóihoz intézett bizodalmas megszólítás. *Nem akarom, hogy ne tudjátok*, azaz kívánatosnak és szükségesnek tartom, hogy mindnyájatoknak bizonyos tudomása legyen róla és világosan megértsétek *ezt a titkot* — τὸ μυστήριον τοῦτο —. A mysterium névszó jelentése szerint általában *titok* mindaz, aminek megismerésére az emberi értelem el nem juthat, vagy pedig ami mind rejtve marad mindaddig, amíg ennek mi voltát meg nem ismertetik. Az újszövetségben jelenti azt, ami az emberek értelme előtt elrejtett, de az isteni kinyilatkoztatás következtében nyilvánvalóvá lett; példánakokáért ilyen titok Isten örök végzése a Krisztusban való váltságunk felől (Róm. 16, 25. Efész. 3, 3—5); vagy itt ebben a versben a zsidók egykoron leendő idvezülése, amelynek mibenléte felől apokalypsis folytán értesült és ezen az alapon nyilatkozik az apostol. (V. ö. I Kor. 14, 6. 30). Ennek a titoknak, mint már kijelentett, földérfített ténynek és igazságnak közlésével figyelmeztetni akarja Pál a nagy többségben pogányokból lett római keresztyén olvasókat arra, hogy az Isten üdvvégzését félre ne értsék, tévesen ne magyarázzák, a maguk okoskodásában el ne bizakodjanak, ítékezésükben fel ne fuvalkodjanak, pogányhívő állapotukban ne hangoztassanak olyasmit, hogy a Krisztust tagadó, keresztre feszítő, hitetlen zsidók számára nincs többé kegyelem, ők örökre elvesztek, elkárhoztak és az üdvből végképpen kizárattak, hogy abban csakis a pogányokból lett hívők részesülhetnek. Az ilyen okoskodás nem volna méltó a hívőkhöz. A tényállás tudása végett teljesen elegendőnek tartja Pál a most említett titok tartalmának megismertetését, nevezetesen azt, *hogy Izrael csökönysége részben történt*, tehát nem abszolút, amennyiben

nem mindnyájan hitetlenkedtek, mert közülök sokan hívókké lettek, a kiválasztottak pedig megtalálták azt, amit kerestek, a többiek azonban megkeményedtek (7. v.). Ez a *πῶρωσις* addig tart, amíg a pogányok teljesége bemenend az Isten országába, illetve a hívők közösségébe. τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν kifejezést korlátozott értelemben vonatkoztatják Theophylactus, Augustinus és nézettársaik az üdvre rendelt pogányok teljes számára, Krummacher csakis a pogányokból kiválasztottakra, Hofmann pedig tágabb jelentésben a népek teljes számára, úgyhogy egyetlenegy nép sem maradna ki többé a keresztyén egyház közösségéből. A szövegkapcsolat szerint az előző ἀπὸ μέροςος és a következő πᾶς Ἰσραὴλ kifejezésekre való szempontból mi nem kivétel nélkül a pogányok teljes számára, vagy éppen az egész pogányvilág megtérésére és Krisztusban idvezülésére gondolunk, hanem azoknak a pogányoknak a teljességére, akiket Isten az Ő örök végzése szerint a Krisztus országának és üdvjavainak örököséiül kiválasztott és rendelt. Amikor ez a teljes szám bemenend: akkor majd betelnek a pogányok idői (Luk. 21, 24). De előbb hirdettetnie kell az evangéliomnak az egész földön minden nép között (Márk 13, 10) és majd azután jő el a Messiás országa.

26. v e r s. *És ily módon fog megtartatni egész Izrael, amint írva van: Eljö Sionból a szabadító és elfordítja Jákóbtól a gonoszságokat.* καὶ οὕτως értelme ez: tehát, amint most mondtam, hogy a zsidók részleges porosisa addig tart, amíg a pogányok pleromája bemege az üdv országába: hasonlóképpen, ily módon lesz ez után az esemény után az Izraellel is. πᾶς Ἰσραὴλ a régi exegeták (Theodoretus, Augustinus, Luther, Kálvin) vélekedése szerint a lelki Izrael (Gal. 6, 16), azaz a pogányok és zsidók közül üdvre választott megváltottaknak összessége; mások (Oecumenius, Grotius, Wetstein, Tholuck, Godet, Weiss) szerint a zsidók tömege, együttesen mindnyájan, mint egy nép, mint egy tömeg. Szerintünk pedig: csatlakozva Calovius, Bengel, Böhl Eduárd nézetéhez: a zsidóknak Istentől üdvre kiválasztott és rendelt összessége fog megtartatni a profétai jövendölés értelméhez képest. Amint a pogányok az evangéliomot elfogadják és hívókké lesznek, úgy lesz majd azokkal a zsidókkal is, akiket Isten ingyen kegyelemből hit által az idvességre elhívott. A kijelentésszerűleg tudotnak eme föltárását igazolva látja az apostol abban az ésaiai profétiában (59, 20 k. és 27, 9), amelyet lényegtelen eltéréssel (ἔγενεν helyett ἐκ αὐτῶν előtt) a LXX szerint közöl. *Eljövend Sionból a Szabadító, a מְשִׁיחַ, a Messiás* (de nem Illés, vagy Énók jelennek meg

a világ vége előtt mint zsidó hittérítők, ahogy Augustinus, Chrysostomus, Theodoretus képzelték) és elfordítja a gonoszságokat Jákóbtól, úgyhogy Izraelnek a proféta által remélt megtérése a Messiás hatásának eredménye lesz. Ez a profétia az apostolnak a Krisztusban való kiengesztelődésről és váltságról hirdetett tanításával összhangban van. Ezzel kapcsolatban rámutat az apostol tömören a profétai újszövetség ama tartalmára, amelynek értelmét így tolmácsolja a

27. v e r s b e n : *És részemről ez a szövetség az ő számukra, amikor*

eltöröm az ő bűneiket. A Zsid 10, 16. 17-ben szintén közölt jeremiási (31, 33. k.) tétel eme rövidített szövege szerint is az Istentől eredő, Általa létesített szövetségnek tartalma, egyszersmind foganatosítása abban áll, hogy eltörli, megbocsátja az ő bűneiket. Általánosságban szólva: Istennek az Ő népével való szövetsége lényege a jeremiási szöveg és az ebből idézett apostoli mondat szerint, a bűnbocsánatban, azaz a bűnök megbocsátásában határozódik. Aki ezt szívében érezi és életében tapasztalja, az az ember megvigasztalódva vallhatja magát az Úr Krisztus tulajdonának.

A 28. és 29. v e r s b e n a pogánykeresztyén hívők előtt megvilágosítja azt az indokot, melynélfogva Istennek a zsidók iránt tanusított irgalmassága, ezeknek ellenséges viselkedése ellenére is változhatatlan. A hitetlenkedő zsidók az evangéliomra vonatkozóan bár ellenségek timiattotok, de a kiválasztás szerint szeretettek az atyákért. ἐχθροί akár active Isten ellenségei; akár passive Istentől gyűlöltek, az Ő haragjának alávetett bűnösök; az evangéliom szempontjából bármiképpen mérlegelve is, a hitetlen zsidók ellenségek a hívőkkel szemben. Pál itt védelmezni óhajtja őket, ezért tünteti föl éles ellentétben a való helyzetet. Azt mondja nevezetesen, hogy Isten az akaratának ellenszegülő és üdvvégzését semmibe vevő, evangéliomellenes, hitetlen zsidókat nem szíveli, sőt bűneik büntetésül szent haragját — θεοσεργήσια — rajtok kitölti, ezek Ő előtte utálatosok — θεοσυγχεῖς —, sőt Őt is gyűlölük, szóval: a hitetlen zsidók halálos, gyilkos ellenségek ti miattotok — δι' ὑμᾶς —, mivel ti hívők — az ő megérdemelt kirekesztésök folytán — az idvesség bírására eljutottatok. De a kiválasztás szerint szeretettek az atyákért, azaz: minden bűnösségük ellenére Isten szeretetének tárgyai az ősapáikkal való frigy és azoknak tett ígéret alapján, quoniam ab illis propagata fuerat Dei gratia ad posteros, secundum pacti formam: Deus tuus et seminis tui (Kálvin).

Mert megbánhatatlanok az Isten ajándékai és az Ő elhívása. Újabb bizonyossága ez annak az igazságnak, hogy a pátriárkai frigy Isten ingyen kegyelmének adománya, és így tehát sem nem a nép, sem nem az ősapák érdeme, vagy kiválósága, hanem egységgyedül Istennek az Ő elhívásához való hűsége nyújt biztosítékot afelől, hogy az Isten örök elevevégzése megáll, megvalósul.

Isten irgalmasságának egyetemleges megnyilvánulása.

30—32. v e r s. Amiképpen ugyanis ti egykor nem engedelmeskedtetek az Istennek, most pedig irgalmasságot nyertetek az ő engedetlenségök folytán: azonképpen ezek is most engedetlenkedtek, hogy a ti irgalombajutásotokkál ők is most irgalmasságot nyerjenek. Mert az Isten mindeneiket engedetlenség alá zárt össze; hogy mindeneken könyörüljön. Az Isten ingyen kegyelmében bizakodó apostoli reménység szerint Izrael kiválasztottai részesülni fognak az idvességben. Ezt a reménységet megerősíti az Isten végetlen irgalmasságának meggondolása, amint az a pogányok és zsidók korábbi és jelenlegi állapotának tapasztalati tényeiben táruul fel előttünk. Amiképpen ugyanis — ὡςπερ γὰρ — a pogányok egykor — ποτε —, azaz a keresztyé-

nekké lélelők előtt letűnt századok folyamán, a természetkijelentés által hívogató isteni szóra ügyet sem vetettek, Istenre nem gondoltak, a szívökbe írott erkölcsi törvénynek ellene szegültek, sötét bálványimádásba és az ezzel együttjáró erkölcstelenségbe süllyedtek (1, 18 k.); *most* pedig — $\nu\upsilon\upsilon$ $\delta\acute{\epsilon}$ —, nevezetesen hívökké levésök tényével az Isten irgalmasságában való részesülésök nyilvánosságosan beigazolva lett, ami közvetve a zsidók engedetlenségének, azaz hitetlenségének a következménye annyiban, amennyiben ezek a zsidók az evangéliommal szemben engedetlenkedtek és e miatt a pogányoknak hirdettetett az evangéliom, amelyet ők hívő lélekkel elfogadtak és ily módon a Krisztus lelki közösségébe bevételtek: azonképpen ezek a zsidók is $\sigma\upsilon\tau\omega\varsigma$ $\kappa\alpha\iota$ $\omicron\upsilon\tau\omicron\iota$ $\nu\upsilon\upsilon$ $\kappa\tau\lambda$ *most* (idáig) *engedetlenkedtek*, elvetették az evangéliomot és e miatt elvesztették az idvességet; bűnösségök éppen olyan nagy, mint a pogányoké, akikkel tehát bűnösség tekintetében azonos színvonalon vannak; ennél fogva ők (t. i. a zsidók) éppenúgy rá vannak szorulva az Isten ingyen kegyelmére, és egyetemlegesen bűn alá zárattak, mint a pogányok, annakokáért tehát az ő egykor majd bekövetkezendő hitengedelmességre jutásuk és a Krisztus országába leendő majdani felvételök ugyanennek az isteni irgalmasságnak a ténye leendő, amely isteni irgalmasságban a hívökké lett pogányok részesültek.

32. vers. *Mert az Isten mindeneiket engedetlenségbe zárt össze, hogy mindeneiken könyörüljön.* Az Isten örök elevevégzésének végső célja az Ő merőben ingyen való kegyelmének megdicsőítése. A jelenlegi levélben fejtegetett evangéliomi tételek kapcsolatos elemzésének összefoglalata az Isten irgalmasságának magasztalása. Isten az Ő kikutathatatlan bölcsesége és független akarata szerint cselekedett, midőn az egyetemes emberi elkárkozás ellenében az Ő kifogyhatatlan irgalmasságában részesülhetésre utat-módot mutatott a Krisztusban való igaz hit által.

$\sigma\upsilon\gamma\kappa\lambda\acute{\epsilon}\iota\upsilon\upsilon$ *verbum sūy* praepositioja azt jelzi, hogy itt $\omicron\iota$ $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma$ -nek, azaz azoknak mindjőknek összetereléséről és engedetlenségbe — $\epsilon\iota\varsigma$ $\acute{\alpha}\pi\epsilon\iota\theta\epsilon\iota\alpha\upsilon$ — összezárásáról van szó, akik a bűn és kárhozat alá vettek (v. ö. Gal. 3, 22), és e miatt az engedetlenség, illetve itt az ezzel azonos fogalmú hitetlenség uralkodik rajtuk. Istent erre az igazságos ítélkezésre a pogányok romlottsága (1, 24. 26. 28) és a zsidók konok megátalkodottsága (11, 7) indította, azzal a szent céllal — $\iota\upsilon\alpha$ —, hogy könyörületességét, irgalmasságát megdicsőítse azokon mindnyájukon — $\tau\omicron\upsilon\varsigma$ $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma$ —, akiket üdvre elhívott.

Ezzel az értelmezéssel ellentétben néhányan (Meyer is) a $\tau\omicron\upsilon\varsigma$ $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma$ kifejezést az összes zsidókra és pogányokra, mások (Tholuck is) általában a népekre, illetve (mint de Wette, Farrar) a végső általános megkegyelmezésre vonatkoztatják és ezen az alapon az elvetésről — *reprobatio* — szóló egyházi dogma bibliaszerűségét tagadják. Vélekedésük támogatása végett e jelenlegi páli mondaton kívül még több olyan bibliai helyre utalnak, amelyek látszólag az isteni kegyelem egyetemlegességéről szólnak és így a *reprobatio* gondolatával ellentétben volnának. Ilyenek például 1 Tim. 2, 4; Ján. 3, 16; Róm. 1, 16; 2 Pét. 3, 9. Ezek a helyek

azonban a szövegkapcsolatból igazolhatólag a πάντες jelentésének korlátozott értelemben való alkalmazását nemcsak hogy ki nem zárják, sőt a hit, a hívők, a sokak magyarázó és megvilágosító kifejezéseivel javallják. Itt most sem okunk, sem terünk nincs az üdvre kiválasztásról és az elkárhozásról szóló egyházi tan bibliaszerűségének vitatására, illetve védelmezésére. E kérdések megoldása végett utalhatnánk Augustinus bizonyágtételére (De praedest. et grat.), Kálvin (Inst. III, 21—24), Olevian (De substantia foederis gratuiti, IX, 1—6), Luther (Catech. maior II), Böhl. Ed. (Dogmatik, §. 75. 76.) bibliai indokolásaira, hitvallási könyveinknek evangéliomi szellemű és tartalmú tanítására, főképpen pedig a szentírás számtalan erősségére, de mindezzel utoljára is arra az eredményre jutunk, hogy Pál apostol e versbeli nyilatkozata szerint, az Isten irgalmasságában részesülő ói πάντες, „azok mindnyájan“ azt az eleveismert, meghatározott összességet jelenti, amelynek tagjait Isten, ingyen kegyelemből hit által az idvességre elhívta. „Ezzel a vigasztaló és megvidámító eredménnyel végződik a kilencedik fejezetben megkezdett fejtegetés“ (Lietzmann).

Nemcsak e levél kilencedik fejezetével kezdődő, hanem már az elejétől is idáig hangoztatott igazságokat és tényeket, mint az Isten világhalkormányzásának és üdvtervének nyilvánulásait, tükörképszerűleg lelki szemei előtt föltárulva látván és álmélgodással csodálván az apostol: szíve teljességéből, lelke mélyéből Isten imádására buzdul eme szavakkal:

33—36. vers. *Óh Isten gazdagságának és bölcseségének és ismeretnek mélysége! Mily kikutatathatatlank az Ő ítéletei és mily kinyomozhatatlank az Ő útai. Mert kicsoda ismerte az Úr értelmét? Avagy kicsoda volt az Ő tanácsosa? Avagy kicsoda adott Néki előre, hogy visszaadja azt annak? Mert Őtőle és Ő általa és Ő reá nézve vannak mindenek. Ővé a dicsőség mindörökké! Ámen.*

ὁ βάθος, az apostol a csodálkozás, bámulat és elragadtatás kitörő hangján szól. A „mélység“ névszót és a „mély“ tulajdonságjelzőt kiváltképpen a klasszikus görögységben a színültig telt teljesség, bővölködés, nagyméretűség kifejezésére szokták használni, így p. o. βάθος πλοῦτος, βαθυπλοῦσιος, βαθὺ πλουτεῖν, Platon, Pindaros a szellemi, lelki mélység jelzéséül írják, p. o. βαθύφρων, βαθύβουλος. Pál itt három genitivusos meghatározással hozza kapcsolatba a gondolat legmélyebb tartalmi kifejezésére.

Isten gazdagságának mélysége, az Ő jóságának, kegyelmességének, irgalmasságának felmérhetetlen sokasága, értelmileg fölérhetetlen csodás volta, amelynek mélységéig, emberi elme nem képes elhatolni. Ezekben a lelki javakban és kegyelmi ajándékokban kifogyhatatlanul gazdag az Isten tárháza. Bölcseségének mélysége, bölcseségének mélységes gazdagsága, mert úgy a világrendben, mint a váltság tényében az egyedül igaz és helyes utakat, módokat, eszközöket érvényesíti és minden elhatározását, végzését méltóképpen célhoz juttatja. Ő az egyedül bölcs (16, 27), akinek tökéletes

bölcsesége fenséges módon nyilvánult meg a világváltság tényében, amaz örök elevevégzése szerint, amelyet megvalósított Krisztus Jézusban, a mi Urunkban (Eféz. 3, 10—12). Ha tehát körülöttünk sötétül a láthatár, bennünk meg a világosság alkonyul, sőt elhomályosul: az Isten mélységes bölcsesége előtt hajoljunk meg az Ő benne vetett igaz hittel. *Ismeretének mélysége*, mely szerint előtte nincs semmi elrejtett, ismeretlen titok, „tudva vannak nála minden gondolatitok“.

Mily kiküthathatatlanok az Ő ítéletei; azaz döntéseinek, cselekvését irányító elhatározásának mélységesen rejtett okait, céljait ki tudná föltárni? *Mily kinyomozhatatlanok az Ő útai*, intézkedéseinek, akarata foganatosításának, irgalmassága nyilvánulásainak nem lehet a nyomaira rátalálni, de látjuk, tapasztaljuk, hogy utoljára mindennek az a vége, amit Ő megállapított.

Mert kicsoda ismerte az Úr értelmét? avagy kicsoda volt az Ő tanácsosa? Ez a profétai eredetű (Ésa 40, 13-beli) kérdés magában foglalja a feleletet és a következtetést is, hogy t. i. Istennek lelkiségébe, szellemébe, bölcseségének mélységeibe sohasem hatolhatott be és azt nem volt képes kinyomozni egy halandó sem. Hasonlóképpen felelhetünk a másik kérdésre is. Az Istennek nincs szüksége tanácsadóra, mert az Ő gondolatait és célját, útait és eszközeit emberi elme nem képes felfogni és megérteni.

A 35. v e r s ἡ τίς προσέδωκεν κτλ tétele az Isten végetlen jóságának igazolása, az emberi viszontkövetelésekkel és igénylésekkel ellentétben. *Kicsoda adott Néki előre, hogy visszaadja azt annak?* Isten soha senkitől sem fogadott el semmit és így viszonzással, megtérítéssel, kölcsön visszaadással senkinek sem tartozik, vele szemben senkinek semmiféle igénykeresete nem lehet. E gondolat hangoztatásánál Jób. 41, 3 héber szövegére emlékezett az író, mellőzve a LXX-t, amely e helyütt hibásan fordított.

36. v e r s ὅτι, az előző kérdések és feleletek megokolása azzal, hogy Isten korlátlanul független, viszont mindenképpen teljesen Tőle függenek. *Mert Őtőle, Ő általa és Ő reá nézve vannak mindenek.* ἐκ az őseredetre mutat rá és azt jelzi, hogy a mindenség az Isten teremtő erejéből ἐξ αὐτοῦ, mint kútforrásból és nem valami előzőleg létezett anyagból jött létre. Minden jelenség, minden mozzanat a mindenségben arról beszél, azt bizonyítja, hogy van és él az Isten, aki a mindenség Atyja. διὰ ἄλτα, a ható, működő megnyilvánulás kifejezője; δι' αὐτοῦ Általa, mert Isten a fenntartója és kormányzója a mindenségnek, emberi, földi, vagy bármi segítség vagy közreműködés nélkül. εἰς αὐτόν, Ő a végső cél, akiért teremtett, áll és marad e teljes világ. Ő a kezdet kezdete, a tartós folytatás és a vég, az életadó forrás, a fenntartó erő és a tökéletes cél.

Ővé, Őt illeti meg, Néki legyen dicséret, dicsőség, tisztesség és hálaadás mindörökké.